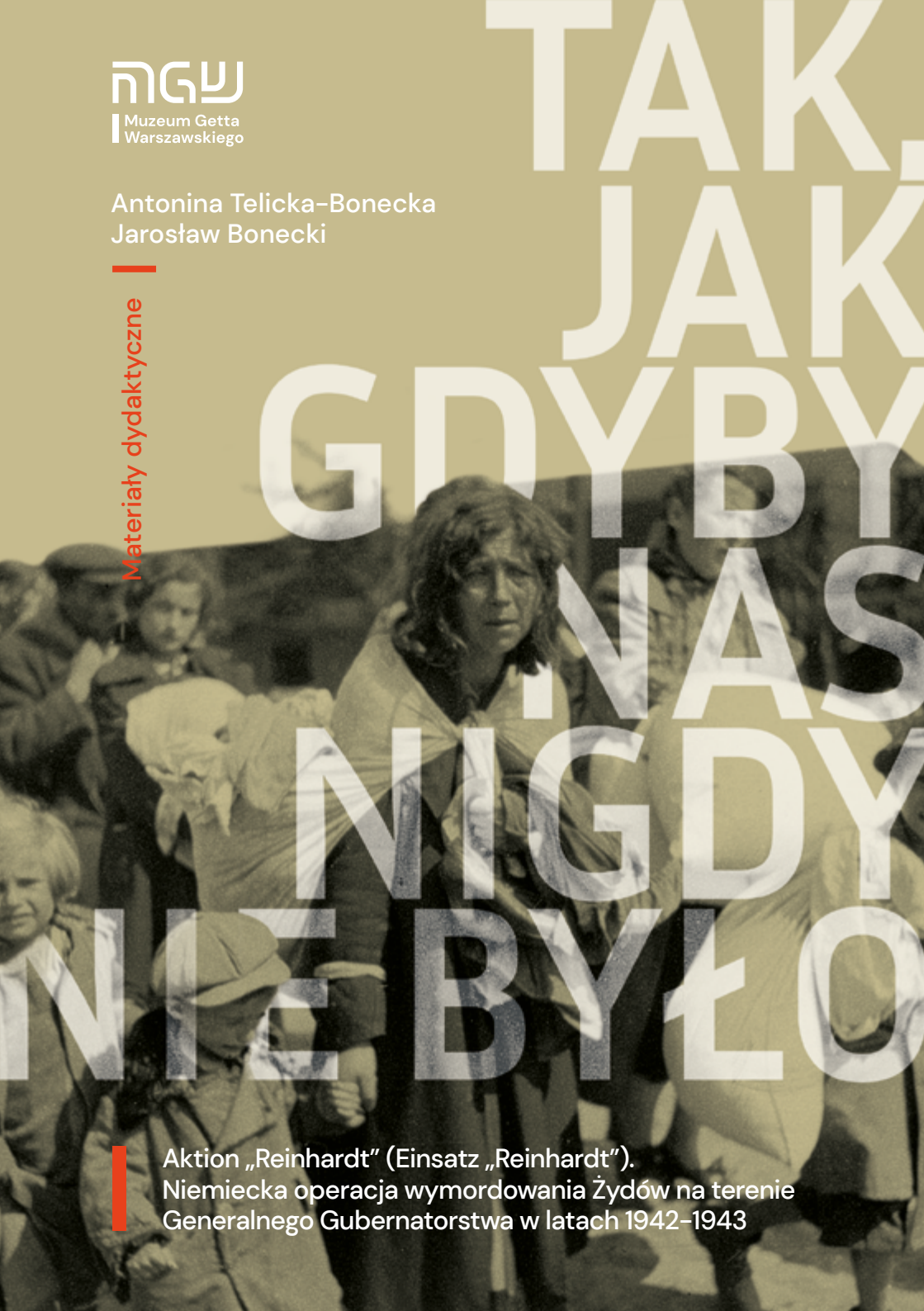

Antonina Telicka-Bonecka
Jarosław Bonecki

Materiały dydaktyczne

Aktion „Reinhardt” (Einsatz „Reinhardt”).
Niemiecka operacja wymordowania Żydów na terenie
Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943

Antonina Telicka-Bonecka
Jarosław Bonecki

Materiały dydaktyczne

TAK, JAK GDYBY NAS NIGDY NIE BYŁO

Aktion „Reinhardt” (Einsatz „Reinhardt”).
Niemiecka operacja wymordowania Żydów na terenie
Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943

Antonina Telicka-Bonecka, Jarosław Bonecki „Tak, jak gdyby nas nigdy nie było. Aktion «Reinhardt» – niemiecka operacja wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943”. Materiały dydaktyczne

Copyright © Antonina Telicka-Bonecka, Jarosław Bonecki, CREM i Muzeum Getta Warszawskiego, Warszawa 2021

Wydawca: Muzeum Getta Warszawskiego i CREM
Wydawnictwo: Towarzystwo Projektów Edukacyjnych
Projekt graficzny i skład: Joanna Skoczowska
Korekta językowa i redakcyjna: Julia Konkołowicz-Pniewska

Ilustracje zostały udostępnione przez Muzeum Getta Warszawskiego, Instytut Yad Vashem, Bundesarchiv, Żydowski Instytut Historyczny, Narodowe Archiwum Cyfrowe oraz przez autorów z ich własnych zasobów.

Publikacja została wydana w ramach projektu „80. Rocznicą Aktion Reinhardt (1942–1943)” dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

ISBN 978-83-66376-67-0

 Materiały dydaktyczne pt. *Tak, jak gdyby nas nigdy nie było. Aktion „Reinhardt” (Einsatz „Reinhardt”). Niemiecka operacja wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943* stanowią część projektu „80. rocznica Aktion «Reinhardt» (1942–1943)” przygotowanego przez Towarzystwo Projektów Edukacyjnych i Muzeum Getta Warszawskiego.

Celem autorów było przygotowanie propozycji dydaktycznej, służącej do przeprowadzenia zajęć trwających jedną (45 minut) lub dwie (90 minut) godziny lekcyjne, przybliżających uczniom szkoły ponadpodstawowej ten trudny temat. Pojęcie Aktion „Reinhardt” nie występuje ani w podstawie programowej do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum, ani w podręcznikach do tego przedmiotu. Zapis w podstawie programowej do historii na poziomie podstawowym brzmi (uczeń):

2) *charakteryzuje etapy dyskryminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada), a na poziomie rozszerzonym:*

1) *rozdziela terminologię stosowaną w nauce na określenie niemieckiej polityki eksterminacyjnej w okresie II wojny światowej (m.in. Holokaust, Szoa, Porajmos).*

Intencją autorów było uporządkowanie i uzgodnienie z wydarzeniami z historii Polski wydarzeń historii powszechnej, związanych z zagładą Żydów i zaproponowanie przykładowych konspektów lekcji. Pomimo obszernego dorobku badawczego i popularnonaukowego na temat zagłady Żydów brakuje syntetycznych opracowań na temat Aktion „Reinhardt”, które można byłoby w całości wykorzystać na lekcjach.

Przygotowane materiały dydaktyczne są wynikiem długoletniego doświadczenia autorów w pracy z młodzieżą i kadrą pedagogiczną. Autorzy przygotowali lekcje wykorzystujące metody aktywizujące, motywujące uczniów do analizy źródeł, poszukiwania i wykorzystania materiałów oraz do krytycznego myślenia.

Realizatorzy projektu „80. rocznica Aktion «Reinhardt» (1942–1943)” przygotowali mini podręcznik autorstwa Daniela Koresia pt. *Tak, jak gdyby nas nigdy nie było. O Aktion „Reinhardt” – niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa i Okręgu Białostockiego w latach 1942–1943* oraz film pt. *Aktion „Reinhardt”*. Nie ma jednak możliwości zapo-

znania się z tymi materiałami podczas lekcji trwającej 45 minut, ani nawet lekcji 90 minutowej. Dlatego autorzy zaproponowali metodę odwróconej lekcji. Uczniowie w domu zapoznają się z mini podręcznikiem oraz filmem; mogą też poszerzyć wiedzę o Odilo Globocniku i Reinhardzie Heydrichu z książki Dariusza Libionki *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie* wydanej w 2017 r. Jako dominującą metodę nauczania autorzy zaproponowali pracę pod kierunkiem nauczyciela z wykorzystaniem mapy i źródeł historycznych, jak również wspomnianego już filmu. Jednocześnie, wykorzystując zasoby Muzeum Getta Warszawskiego, IPN-u i innych ośrodków zajmujących się problematyką Zagłady autorzy udostępniłi nauczycielom i uczniom szeroki wybór materiałów źródłowych do pracy poszczególnych grup, jak również prezentację porządkującą przebieg Aktion „Reinhardt” i składający się z 20 zadań test utrwalający wiedzę z zakresu tego tematu. Autorzy zaproponowali różne formy pracy: indywidualną, grupową i zespołową. Efektem pracy zespołowej w grupach mogą być dowolne prace, prezentacje, filmy, czy też materiały zaprezentowane za pomocą technik plastycznych, jak np. rysunek, plakat, rzeźba, lapbook. Nauczyciel może również wykorzystać TIK (technologie informacyjno-komunikacyjne) i stworzyć padlet, na którym znajdą się niezbędne materiały: film, opracowanie, teksty źródłowe, prezentacja autorów i miejsce na prezentację pracy poszczególnych grup. Autorzy zaproponowali takie same materiały i część źródeł do obydwu konspektów lekcji, z propozycją mniejszej liczby grup biorących udział w lekcji 45 minutowej. Wyszli z założenia, że konspekty te dają możliwość twórczego wykorzystania materiałów oraz dostosowania ich oraz sugerowanych metod do możliwości uczniów, miejsca realizacji lekcji, np. kładąc nacisk na obóz w Treblince czy getto warszawskie. Nauczyciel może posłużyć się całością materiałów albo wybrać tylko te, które mu odpowiadają, i zrealizować lekcję za pomocą dowolnej metody, np. wykorzystując rozmowę nauczającą, dramę, studium przypadku. Uczniowie mogą pracować w grupie lub indywidualnie realizować poszczególne cele lekcji. Przy tak obszernym materiale źródłowym bardzo przydatna może być metoda projektu. Uczniowie mogą wówczas pracować przez dłuższy czas w zespołach, a na lekcji zaprezentować efekty swoich działań. Bardzo ważne jest podsumowanie każdej lekcji. Lekcje powinny kończyć się refleksją uświadamiającą uczniom zagrożenia płynące z bezkrytycznego przyjmowania wszelkiej ideologii, propagandy i używania mowy nienawiści. Z myślą o nauczycielach zamieszczono także obszerną bibliografię. Autorzy mają nadzieję, że przedstawione propozycje i materiały pomogą w przedstawieniu tych trudnych tematów młodzieży szkolnej oraz zainspirują i zachęcą do własnych poszukiwań jak najlepszych pomysłów na innowacyjne lekcje.

Temat: Aktion „Reinhardt” (*Einsatz „Reinhardt”*). Niemiecka operacja wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943

Przedmiot: Historia

Czas przeznaczony na realizację zagadnienia: 45 minut, jedna godzina lekcyjna.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Uczeń:

- dostrzega ciągłość procesów historycznych,
- wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń,
- rozpoznaje rodzaje źródeł,
- wyszukuje, integruje i analizuje informacje z różnych źródeł,
- przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Cel ogólny lekcji:

Przedstawienie założeń, przebiegu i skutków Aktion „Reinhardt”.

Cele operacyjne nauczania i cele wychowania:

– na poziomie wiadomości:

Uczeń:

- wyjaśnia znaczenie terminów:
Holokaust, Szoa, Aktion „Reinhardt”, grupy operacyjne (*Einsatzgruppen*), Sipo (*Sicherheitspolizei*, czyli Policja Bezpieczeństwa), SD (*Sicherheitsdienst des Reichsführers SS*, czyli Służba Bezpieczeństwa Reichsführera SS), Dystrykt Lubelski Generalnego Gubernatorstwa, Akcja „T4”, konferencja międzyresortowa w Wannsee, obóz zagłady (*SS-Sonderkommando*), „trawnikowcy” (*Trawniki*), policja granatowa, policja porządkowa Orpo (*Ordnungspolizei*), fabryki śmierci w Bełżcu, Sobiborze i Treblince, komora gazowa, Rada Pomocy Żydom „Żegota”, medal Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, operacja *Erntefest* („Dożynki”), Żydowska Organizacja Bojowa
- wymienia wydarzenia związane z datami:
20 stycznia 1942 r. – konferencja międzyresortowa w Wannsee, 17 marca 1942 r. – przywiezienie do obozu zagłady w Bełżcu pierwszego transportu Żydów z likwidowanego getta lubelskiego, 27 maja 1942 r. – zamach w Pradze na Reinharda Heydricha, lipiec 1942 r. – przybycie pierwszego transportu do obozu śmierci w Treblince, 2 sierpnia 1943 r. – wybuch powstania w Treblince, 14 października 1943 r. – wybuch powstania w Sobiborze, 3–4 listopada 1943 r. – operacja *Erntefest* („Dożynki”)

Zna następujące postaci i ich działalność: Heinrich Himmler, Odilo Globocnik, Adolf Eichmann, Reinhard Heydrich, Christian Wirth, Friedrich-Wilhelm Krüger, Irmfried Eberl, Jan Karski, Leib Feldhendler, Aleksander Peczerski, Janusz Korczak (właściwie Henryk Goldszmit), Abraham Krzepicki, Jankiel Wiernik

– na poziomie umiejętności:

Uczeń:

- określa przyczyny Akcji „Reinhardt” (*Einsatz „Reinhardt”*) niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943
- wskazuje na mapie Generalnego Gubernatorstwa rozmieszczenie głównych gett i obozów śmierci w Bełżcu, Sobiborze i Treblince
- analizuje przebieg Akcji „Reinhardt” i operacji *Erntefest* („Dożynki”)
- omawia różne formy oporu stosowane w obozach śmierci oraz formy dokumentowania zbrodni Niemców na Żydach
- charakteryzuje skutki ludobójczych działań Akcji „Reinhardt”

Cel wychowawczy:

- kształtowanie postawy krytycznej oceny wydarzeń związanych z Akcją „Reinhardt”
- uświadomienie zła, jakim jest ludobójstwo, oraz zrozumienie mechanizmów prowadzących jednostkę do popełnienia zbrodni

Typ lekcji:

Lekcja wprowadzająca nowy materiał z wykorzystaniem dotychczasowej wiedzy.

Metody nauczania:

Praca pod kierunkiem nauczyciela z wykorzystaniem mapy, źródeł historycznych, filmu i tablicy interaktywnej, burza mózgów, dyskusja, odwrócona lekcja.

Zasady nauczania:

Zasada pogłębłości, łączenia teorii z praktyką, świadomego i aktywnego uczestnictwa.

Środki dydaktyczne:

- Teksty źródłowe, komputer z dostępem do Internetu, rzutnik multimedialny
- Film *Akcja „Reinhardt”* Michała Szymanowicza
- Prezentacja multimedialna Antoniny Telickiej-Boneckiej i Jarosława Boneckiego

- *Atlas historyczny, Od starożytności do współczesności*. Szkoły ponadgimnazjalne, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2012, s. 125
- Adam Dziurok, Marek Gołębowski, Łukasz Kamiński, Filip Musiał, *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, IPN, Warszawa 2010, s. 162–171
- *Jak uczyć o Holokauście*, Robert Szuchta, Piotr Trojański, *Poradnik metodyczny do nauczania o Holokauście w ramach przedmiotów humanistycznych w zreformowanej szkole*, Warszawa 2012, s. 31–34
- Wolf Kaiser, *Edukacja historyczno-polityczna w Muzeum Dom Konferencji w Wannsee w Berlinie*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXII, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2003, s. 417–425
- Daniel Koreś, *Tak, jak gdyby nas nigdy nie było. O Akcję „Reinhardt” – niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa i Okręgu Białostockiego w latach 1942–1943*, Centrum Rozwoju i Edukacji Młodzieży, Warszawa 2021
- Tomasz Kranz, *Eksterminacja Żydów na Majdanku i rola obozu w realizacji „Akcji Reinhardt”*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXII, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2003, s. 7–56
- Tomasz Kranz, *Zagłada Żydów w obozie koncentracyjnym na Majdanku*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2007, s. 64–70
- Robert Kuwałek, *Obóz zagłady w Bełżcu*, recenzja – Natalia Aleksion, s. 569–575, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały”, Pismo Centrum Badań nad zagładą Żydów IFiS PAN, nr 7, Warszawa 2011
- Robert Kuwałek, *Obóz zagłady w Sobiborze w historiografii polskiej i obcej*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2001, s. 115–160
- Dariusz Libionka, *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2017
- Michael Tregenza, *Bełżec – okres eksperymentalny, listopad 1941 – kwiecień 1942*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2001, s. 165–206
- *Zagłada Żydów europejskich*, Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej IPN Oddział w Łodzi, Łódź 2021.

Forma pracy:

Indywidualna, grupowa i zespołowa.

Tok lekcji:

1. Czynności organizacyjne. Podanie tematu i uświadomienie celów lekcji.
2. Wprowadzenie, w którym nauczyciel przypomina, że uczniowie mieli przed lekcją w ramach pracy domowej (odwrócona lekcja) obejrzeć film pt. *Akcja „Reinhardt”*.

3. Wyjaśnienie nowych pojęć.

4. Lekcja właściwa:

- Nauczyciel przedstawia podłoże kwestii żydowskiej w III Rzeszy w latach 1933–1941.
- Uczniowie losują przydział do 3 grup w ramach oceniania kształtującego.
- Nauczyciel przydziela poszczególnym grupom przygotowane zadania.

Grupa 1

Jesteście historykami, którzy badają dzieje Holokaustu. Przedstawcie przyczyny Akcion „Reinhardt” (*Einsatz „Reinhardt”*), niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943. Efektem Waszej pracy będą krótkie relacje słowne lub filmowe z pracy w grupie, przygotowane do słownej prezentacji lub umieszczone na padlecie.

Materiały dydaktyczne: Tekst źródłowy nr 1 oraz źródła ikonograficzne nr 1–6. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

Grupa 2

Jesteście świadkami historii II wojny światowej. Opowiedzcie o wydarzeniach, których byliście świadkami, a które wiązały się z przebiegiem Akcion „Reinhardt” (*Einsatz „Reinhardt”*), niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943. Podejmowane przez Was działania powinny zakończyć się opracowaniem kalendarium wydarzeń i przedstawieniem krótkich relacji.

Materiały dydaktyczne: Teksty źródłowe nr 2–7 oraz źródła ikonograficzne nr 7–10. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

Grupa 3

Jesteście historykami, którzy zajmują się dziejami Holokaustu. Przedstawcie formy oporu i dokumentowania zbrodni Niemców na Żydach w czasie II wojny światowej oraz dokonajcie analizy skutków ludobójczych działań Akcion „Reinhardt”. Przedstawcie wyniki swojej pracy w formie kalendarium wydarzeń i krótkich słownych relacji ubarwionych filmem, zdjęciami lub materiałami umieszczonymi na padlecie.

Materiały dydaktyczne: Teksty źródłowe nr 8–13, źródło kartograficzne i statystyczne nr 1 oraz źródła ikonograficzne nr 11–14. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

5. Członkowie poszczególnych grup szukają informacji do swojego zadania, wykorzystując podane źródła oraz interaktywne zasoby wybranych archiwów

i muzeów, w tym m.in. Instytutu Pamięci Narodowej, Żydowskiego Instytutu Historycznego, Muzeum Getta Warszawskiego, Muzeum Historii Żydów Polskich, Archiwum Akt Nowych i Muzeum Historii Polski, które przechowują i prezentują wiedzę na temat Akcion „Reinhardt”.

6. Liderzy wszystkich trzech grup prezentują prace przygotowane w ramach przydzielonych zadań. Korzystając z możliwości rzutnika / tablicy interaktywnej dokonują analizy:

- interaktywnej mapy z własnymi dopiskami,
- miejsca walk,
- prezentacji, filmów, tekstów źródłowych itp.

7. Podsumowanie i ocena pracy wszystkich grup przez nauczyciela.

8. Rekapitulacja pierwotna.

9. Refleksje uczniów na temat przyczyn, przebiegu i skutków ludobójczych działań Akcion „Reinhardt”.

10. Podanie pracy domowej dla wszystkich.

Holokaust był masowym mordem dokonany na około 6 milionach Żydów przez nazistów i ich kolaborantów. W okresie pomiędzy niemiecką inwazją na Związek Radziecki w lecie 1941, a końcem wojny w Europie w maju 1945, nazistowskie Niemcy i ich wspólnicy dążyli do zamordowania wszystkich Żydów żyjących na zdominowanych terytoriach. Ponieważ nazistowska dyskryminacja Żydów rozpoczęła się po dojściu Hitlera do władzy w styczniu 1933, wielu historyków uważa tę datę za początek okresu Holokaustu. Żydzi nie byli jedynymi ofiarami reżimu hitlerowskiego, ale byli jedyną grupą, którą naziści próbowali zgładzić całkowicie.

Yad Vashem Institute, Jerozolima, Izrael

Korzystając z zamieszczonej definicji Holokaustu oraz prezentowanych źródeł ikonograficznych i relacji, napisz swoją refleksję nad przebiegiem Akcion „Reinhardt” (*Einsatz „Reinhardt”*), niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943.

11. Podanie pracy domowej dla chętnych.

Dokonaj analizy prezentowanych na lekcji źródeł i odpowiedz na pytanie: Co mogę zrobić, aby opisane na lekcji wydarzenia nigdy się nie powtórzyły?

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 1, grupa 1

Willi w Wannsee, fot. Dom Konferencji w Wannsee, Miejsce Pamięci i Edukacji Historycznej

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 1, grupa 1

dr Krzysztof Persak, Konferencja w Wannsee – narada w sprawie ludobójstwa

W południe 20 stycznia 1942 r. w willi w Wannsee, dzielnicy Berlina, zebrano się piętnastu wysokich przedstawicieli, partii nazistowskiej (NSDAP), policji bezpieczeństwa i administracji Trzeciej Rzeszy. Organizator spotkania, szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA) Reinhard Heydrich poinformował w rozesyłanym zaproszeniu, że celem spotkania „połączonego ze śniadaniem” będzie omówienie „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” w Europie. (...)

Ludobójstwo w całej Europie

Realizacja zbrodnicego planu wymagała zaangażowania całego aparatu państwowego III Rzeszy. Dlatego w Wannsee zgromadzili się m.in. sekretarze stanu w MSW, MSZ, Ministerstwie Sprawiedliwości, Ministerstwie ds. Okupowanych Terenów Wschodnich, Ministerstwie Planu Czteroletniego czy Głównym Urzędzie do Spraw Rasowych i Osiedleńczych. Kluczowymi postaciami byli wyznaczony na głównego koordynatora akcji Heydrich i jego prawa ręka, szef biura do spraw Żydów w gestapo Adolf Eichmann.

Chociaż w protokole konferencji użyto eufemizmów takich jak „wysiedlenie na Wschód” czy „specjalne traktowanie”, jej uczestnicy mieli pełną świadomość, że biorą udział w planowaniu ludobójstwa. Eichmann na swoim procesie w 1961 r. potwierdził, że w Wannsee, przy koniaku i cygarach, całkiem otwarcie mówiono o zabijaniu Żydów.

Co uderzające, planami „ostatecznego rozwiązania” zamierzano objąć 11 mln europejskich Żydów, nie tylko z Niemiec i okupowanych przez nie terytoriów, ale także z krajów satelickich (Słowacja, Węgry), państw neutralnych (Hiszpania, Szwajcaria), a nawet tych, których Niemcom nie udało się podbić (Wielka Brytania).

Heydrich był zadowolony z wyników spotkania. Obawiał się sporów kompetencyjnych, tymczasem przedstawiciele ministerstw bez oporu uznali kierowniczą rolę RSHA i zadeklarowali pełną współpracę. Jedyną kontrowersją, która zresztą zdominowała dyskusję, dotyczyła sposobu traktowania Niemców z małżeństw mieszanych. Nie miało to nic wspólnego ze względami humanitarnymi – dla nazistowskich rasistów problemem było to, że „mieszańcy” mają w sobie część cennej krwi niemieckiej. Mordowanie pozostałych Żydów nie budziło wątpliwości.

Polska jako pierwsza

Z polskiej perspektywy kluczowa jest obecność na konferencji w Wannsee Josefa Bühlera (zastępcy generalnego gubernatora Hansa Franka) i szefa Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Generalnym Gubernatorstwie, Eberharda Schöngartha. Bühler usilnie prosił Heydricha, aby „rozwiązywanie tego problemu” rozpocząć od okupowanej Polski, tak aby „jak najszybciej usunąć Żydów z Generalnego Gubernatorstwa”. Zadeklarował wszelką pomoc dla Policji Bezpieczeństwa ze strony administracji GG i wspominał, że na podległym mu terytorium „pewne przygotowania” już się rozpoczęły. Rzeczywiście, w tym czasie trwała budowa obozu zagłady w Bełżcu.

Niespełna dwa miesiące po konferencji w Wannsee, 17 marca 1942 r. Niemcy wysłali na śmierć do Bełżca Żydów z getta w Lublinie. Rozpoczęła się akcja eksterminacji Żydów w Generalnym Gubernatorstwie oznaczona na cześć Heydricha kryptonimem „Reinhardt”.

Źródło: <https://polin.pl/pl/aktualnosci/2017/01/18/konferencja-w-wannsee-narada-w-sprawie-ludobojstwa>

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 2, grupa 1

Budynek sztabu Akcji „Reinhardt” [ze zbiorów Marka Gromaszka]

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 3, grupa 1

Siedziba sztabu Akcja „Reinhardt” przy ul. Spokojnej 1 w Lublinie, obecnie siedziba Collegium Iuridicum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 4, grupa 1

Odilo Globocnik SS-Gruppenführer,
Narodowe Archiwum Cyfrowe

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 5, grupa 1

Reinhard Heydrich SS-Obergruppenführer

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Bundesarchiv_Bild_146-1969-054-16,_Reinhard_Heydrich.jpg

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 6, grupa 1

Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Adolf_Eichmann#/media/Plik:Adolf_Eichmann,_1942.jpg

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 2, grupa 2

Hermann Höfle (19.06.1911 Salzburg – 20.08.1962 Wiedeń), szef sztabu Aktion „Reinhardt”.

W celu odpowiedniej koordynacji działań w ramach akcji Reinhardt Globocnik powołał sztab, na czele którego stanął SS-Hauptsturmführer Hermann Höfle. Do jego zadań należała m.in.:

1. koordynacja działań aparatu bezpieczeństwa z administracją cywilną,
2. nadzór nad likwidacją skupisk ludności żydowskiej,
3. deportacje do obozów zagłady,
4. rabunek mienia ofiar.

Höfle miał istotny wkład w organizację ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej. W dniu 15 marca 1942 r. z polecenia Höflego została zwołana narada, której celem było omówienie problemu deportacji do obozu zagłady w Bełżcu. Udział w niej wzięli przedstawiciele SS, policji oraz administracji. Zachował się dokument z tej narady, w którym odnotowano:

1. Byłoby rzeczą właściwą przybywające do dystryktu lubelskiego transporty Żydów dzielić już na stacji odjazdowej na zdolnych i niezdolnych do pracy. Jeśli dokonanie tego podziału na stacji odjazdowej jest niemożliwe, należałoby ewentualnie przejść na rozdzielenie według powyższej zasady transportów w Lublinie.
2. Wszyscy niezdolni do pracy Żydzi mają być przewiezieni do Bełżca, najdalej stacji granicznej powiatu Zamość.
3. Hauptsturmführer Höfle zamierza zbudować wielki obóz, w którym zdolni do pracy Żydzi zostaną zarejestrowani według swoich zawodów i gdzie można będzie zgłaszać zapotrzebowanie na nich.

Na zakończenie oświadczył on, że mógłby przyjmować dziennie 4–5 transportów po 1000 Żydów, skierowanych do stacji Bełżec. Żydzi ci, przekroczwszy granicę, nigdy już nie wrócą do Generalnej Guberni.

W dokumencie tym można zauważyć, że nie określono Bełżca wprost jako obozu natychmiastowej śmierci, lecz pośrednio dano do zrozumienia, iż ci Żydzi, którzy do niego trafiają, nigdy go już nie opuszczają. Höfle nadmienił również, iż w dystrykcie lubelskim zostanie wybudowany duży obóz koncentracyjny, który będzie stanowił rezerwuuar siły roboczej. Tym dużym obozem miał być KL Lublin (Majdanek). Obóz koncentracyjny w Lublinie już wówczas funkcjonował, a Höfle miał zapewne na uwadze jego rozbudowę.

W grudniu 1942 r. Höfle został zobligowany do sporządzenia raportu o przebiegu akcji Reinhardt, która zgodnie z rozkazem Himmlera miała zakończyć się z dniem 31 grudnia 1942 r. Szef sztabu akcji „Reinhardt” nadał

radiotelegram w dniu 11 stycznia 1943 r., w którym szyfrem zapisano nazwy obozów zagłady: L (Lublin), B (Bełżec), S (Sobibór), T (Treblinka). Obozy zapisane szyfrem były wymienione według kolejności rozpoczęcia funkcjonowania, jednocześnie do każdego z nich przypisano konkretną liczbę ofiar. Globalnie obliczono w raporcie Höflego liczbę zamordowanych Żydów na 1 274 166 osób. Nie jest to faktyczna liczba ofiar spośród Żydów zamordowanych w obozach akcji „Reinhardt” ze względu na fakt, że jedynie Bełżec został zamknięty w wyznaczonym przez Himmlera terminie, pozostałe obozy funkcjonowały do jesieni 1943 r., uwzględniając masowy mord ponad 18 tys. Żydów w KL Lublin (obozie koncentracyjnym na Majdanku) w ramach akcji „Erntefest (Dożynki)”.

Od lipca 1942 r. Höfle kierował likwidacją warszawskiego getta. Transporty z Żydami były kierowane do obozu zagłady w Treblince. (...)

Źródło: Jakub Chmielewski, <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/hermann-hoeffle-19111962/Teatr-NN>

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 3, grupa 2

Opis akcji likwidacyjnej znajduje się w relacji nieznanego autora w zbiorze Archiwum Ringelbluma:

16 marca zupełnie niespodziewanie o 12-ej w nocy zapalono w dzielnicy żyd. światła i SD, i ukraińcy okrążyli ulicę Lubartowską. Ludność przypuszczała, że to zwykła obława na Majdanek. Okazało się jednak, że była to akcja wysiedleńcza. Pukali do bram i kazali się szykować do wysiedlenia – [...] zbornym miała być synagoga. Zabrano tej nocy 1600 osób. Nie obeszło się bez ofiar – przeważnie zabijali starców, nie szczędzono młodych. [...] Następnego dnia gmina żyd. ogłosiła, że wszyscy nie posiadający stempla SD, t.j. karty pracy muszą się przygotować do wysiedlenia. Wolno im zabrać bagaż 15 kg i będą chodzili 2 km pieszo. Pozostali mają się przenieść do getta B, które zostanie powiększone i obejmie ulice: Rybną, Grodzką, Kowalską, Cyryliczą i Lubartowską, aż do 5 numeru. W pierwszych dniach wysiedlano tylko w nocy, w dniu panował zupełny spokój. Żydowska policja została również zaangażowana do wysiedlenia. I tak każdej nocy wysiedlano systematycznie po 1600 osób. Po 7m dniu była 3 dniowa przerwa, a potem wysiedlano już w dniu i w nocy. Wszystkich usiłujących się wydostać zabijano na miejscu.

Źródło: AŻIH, AGR I 856 (Ring. I/552/4), k. 1; R. Sakowska [oprac.], Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy. Listy o Zagładzie, t. I, Warszawa 1997, s. 83–86

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 7, grupa 2

Deportacja krakowskich Żydów

Źródło: Tomasz Głowiński, Stephen Lehnstadt, Witold Mędykowski, *Tak, jak gdyby nas nigdy nie było – Zagłada Żydów w ramach niemieckiej Aktion Reinhardt*, Muzeum Getta Warszawskiego i Towarzystwo Projektów Edukacyjnych, Warszawa 2021, s. 160

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 4, grupa 2

Getto warszawskie i dystrykt warszawski

(...) W poniedziałek 18 stycznia siły niemieckie wkroczyły do getta celem wywiezienia Żydów nieposiadających dokumentów o zatrudnieniu. Tym razem jednak większość mieszkańców ukryła się, a kilka oddziałów ŻOB podjęło beznadziejną walkę. Bojowcy pod komendą Anielewicza włączali się w tłum pędzonych na Umschlagplatz i otworzyli ogień do Niemców. ŻOB poniosła w tych starciach duże straty, lecz panowało poczucie zwycięstwa, gdyż deportacja została przerwana. W rzeczywistości Niemcy nie dążyli do całkowitej likwidacji getta. Ich celem było zmniejszenie liczby ludności getta. „Akcja” trwała cztery dni. Po wywiezieniu 5 tys. dalszych działań zaprzestano. Wśród wywiezionych mógł się znajdować Abraham Lewin. Jego dziennik urywa się na 16 stycznia. Po styczniowych walkach autorytet ŻOB w getcie wzrósł jeszcze bardziej. Również dowództwo AK było pod wrażeniem bohaterstwa Żydów. Pojawiły się nie tylko słowa uznania w prasie konspiracyjnej, z „Biuletynem

Informacyjnym” na czele, lecz także kolejne dostawy uzbrojenia. Przekazano ŻOB kilkadziesiąt pistoletów i granaty. Było to niewiele, ale bez tych dostaw funkcjonowanie organizacji bojowej byłoby jeszcze trudniejsze. (...)

Źródło: Dariusz Libionka, *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie, Zarys problematyki*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2017, s. 189

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 5, grupa 2

Transporty z getta warszawskiego

W tym samym czasie kiedy przywożono na Majdanek Żydów z ostatnich gett Lubelszczyzny, zaczęły tam napływać transporty z getta warszawskiego. Byli wśród nich zarówno cywile wyciągani z bunkrów, jak i bojowcy. Wielu było w fatalnym stanie psychicznym i fizycznym. Szesnastoletnia Estera Kerzner, więźniarka Flugplatzu, tak ich opisuje: „Widziałam tych ludzi dokładnie z miejsca, gdzie pracowałam. Byli w strasznych warunkach. Często gdy Niemcy otwierali wagony, było wiele trupów. Starsi ludzie rzadko kiedy wytrzymywali transport w tym tłoku. Czasami udało nam się kogoś wyratować, ale należało to do rzadkości. Ludzi tych gnano wśród bicia na Majdanek. Pojawienie się Żydów z Warszawy całkowicie zmieniło sytuację w KL Lublin. 15 maja 1943 r. liczba Żydów przebywających w obozie wzrosła do 17,5 tys., w tym 8 tys. kobiet. Większość transportów przybywała wprost z getta, aczkolwiek kilka trafiło do Lublina z obozu zagłady w Treblince. Część Żydów warszawskich mordowano w komorach gazowych albo od razu, albo niedługo po przybyciu. Ofiarami padały zwłaszcza kobiety i dzieci. Pobyt na Majdanku był dla warszawiaków szokiem. Trudno im było przystosować się do reguł życia obozowego, a przede wszystkim do panujących tam warunków życia. Jeden z ocalałych zapisał w powojennej relacji: „Jeśli jest piekło na ziemi, to gorszego piekła niż u nas na Majdanku być nie może”. (...)

Źródło: Dariusz Libionka, *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie, Zarys problematyki*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2017, s. 202

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 6, grupa 2

„Erntefest” – masowy mord 3 listopada 1943 roku

Wymordowanie więźniów żydowskich w obozie na Majdanku w ramach tzw. akcji „Erntefest” („Dożynki”) było jednym z najbardziej wstrząsają-

cych wydarzeń z historii Majdanka, a jednocześnie największą egzekucją w dziejach niemieckich obozów koncentracyjnych.

(...) Mord Żydów w dniu 3 listopada 1943 roku, tzw. krwawa środa, w historiografii Majdanka jest opisany dość obszernie. Istnieją wśród badaczy pewne rozbieżności co do genezy egzekucji, którą – jak wiadomo – objęto nie tylko więźniów Majdanka, ale także Żydów skoncentrowanych w obozach pracy przymusowej w Lublinie. Większość historyków za główną przyczynę masakry uznaje próbę zapobiegnięcia rozszerzeniu się aktów zbrojnych, które miały miejsce w sierpniu i październiku 1943 roku w getcie białostockim oraz obozach zagłady w Treblince i Sobiborze. Aspekt bezpieczeństwa nie był z pewnością bez znaczenia, zwłaszcza w obozach pracy. Nie wydaje się jednak, aby argument ten odnosił się również do Żydów przetrzymywanych w obozie koncentracyjnym na Majdanku.

Źródło: Tomasz Kranz, *Zagłada Żydów w obozie koncentracyjnym na Majdanku*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2007, s. 64–65

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 7, grupa 2

„Erntefest” – masowy mord 3 listopada 1943 roku

W dniu 3 listopada 1943 roku zamordowano niemal wszystkich Żydów przebywających na Majdanku i w jego podobozach. Oszczędzono zaledwie 600 kobiet i mężczyzn. Prawdopodobnie czterech Żydów zostało uratowanych i wywiezionych z obozu w dniu egzekucji przez lekarza garnizonowego SS, nie wiadomo jednak co się z nimi później stało. Po zakończeniu masakry nieliczni więźniowie żydowscy ukrywali się na Majdanku, ale stopniowo ich wyłapywano i mordowano. W takich okolicznościach zginęli lekarze Słowak Otto Reich i Polak Włodzimierz Zadziwicz. Szanse na przeżycie mieli w zasadzie tylko ci Żydzi, którzy w obozie uchodzili za więźniów nieżydowskich (tzw. Aryjczyków), ale były to przypadki pojedyncze. Dzięki fałszywym dokumentom ocalały m.in. polskie Żydówki Rachel Blank, Shoshana Kliger i Maryla Reich.

Źródło: Tomasz Kranz, *Zagłada Żydów w obozie koncentracyjnym na Majdanku*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2007, s. 68–69

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 8, grupa 2

Projekt upamiętnienia ofiar obozu zagłady w Sobiborze, wizualizacja

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 9, grupa 2

Doły śmierci na Majdanku. Zdjęcie wykonane tuż po wojnie
Źródło: Wikipedia.org

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 10, grupa 2

Jakob Sporrenberg, dowódca lubelskiego SS i policji, organizator akcji „Erntefest”
Źródło: Wikipedia.org

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 8, grupa 3

2 sierpnia 1943 r. w obozie zagłady w Treblince wybuchło powstanie więźniów. Uczestnicy sprzysiężenia zaatakowali esesmanów i strażników oraz podpalili budynki obozowe. Celem powstańców była nie tylko ucieczka, ale też zemsta na Niemcach i zniszczenie nazistowskiej fabryki śmierci.

Ośrodek zagłady Treblinka II zaczął działać 23 lipca 1942 roku. Był trzecim – obok Bełżca i Sobiboru – centrum natychmiastowej zagłady uruchomionym przez Niemców w ramach rozpoczętej wiosną 1942 r. akcji „Reinhard”, mającej na celu wymordowanie Żydów z Generalnego Gubernatorstwa. Obóz usytuowano wśród lasów nieopodal powstałego rok wcześniej karnego obozu pracy Treblinka I. Kluczowe było położenie w pobliżu linii kolejowej Warszawa-Białystok i jej odgałęzienia do Siedlec, co ułatwiało transport dużej liczby ludzi.

Przywożonych tu Żydów kierowano bezpośrednio do komór gazowych, gdzie byli zabijani spalinami z silnika czołgowego. Tylko nielicznych tymczasowo pozostawiano przy życiu. Zatrudniano ich przy opróżnianiu wagonów i komór gazowych, paleniu i grzebaniu zwłok oraz segregowaniu rzeczy

pozostałych po zamordowanych. Właśnie wśród tej grupy więźniów zrodziła się myśl o zbrojnym oporze i zbiorowej ucieczce.

Konspiracja wśród więźniów Treblinki zawiązała się wiosną 1943 r. Na jej czele stanął inżynier Marcei Galewski. Mimo że to Niemcy wyznaczili go na „starszego obozu”, swoją godną postawą wyrobił sobie autorytet wśród więźniów. Ważną rolę w tajnej organizacji odgrywali więźniowie z doświadczeniem służby wojskowej, wśród nich kapitan Wojska Polskiego lekarz Julian Chorążyczki i porucznik armii czechosłowackiej Żelomir Bloch. Sukcesem spiskowców było dorobienie klucza do niemieckiego arsenału, dzięki czemu w wyznaczonym dniu wykradli stamtąd karabiny i granaty. Większość powstańców uzbrojona była jednak w siekiery, łomy, noże oraz butelki z benzyną. (...)

Powstanie rozpoczęło się 2 sierpnia około czwartej po południu. Tego upalnego dnia część załogi obozu pojechała nad Bug kąpać się w rzece. Nie wiadomo dokładnie, ilu Niemców i ukraińskich strażników zdołali zabić powstańcy – prawdopodobnie niewielu. Powiódł się natomiast plan spalania obozu. Przetrwał tylko murowany budynek komór gazowych. Z Treblinka udało się wydostać około 300 spośród 850 więźniów, wielu zginęło od kul wachmanów. Jednak większość uciekinierów została zabita w trakcie pościgu lub zginęła później. Wojnę przeżyło około 90 osób, wśród nich pochodzący z Warszawy Jankiel Wiernik, autor obszernej relacji na temat systemu funkcjonowania Treblinka II („Rok w Treblince”), częstochowianin Samuel Willenberg, który opisał swoje przeżycia we wspomnieniach „Bunt w Treblince”, oraz czeski Żyd Richard Glazar, autor relacji „Stacja Treblinka”.

Wkrótce po buncie więźniów ośrodek zagłady Treblinka II został zlikwidowany. Ostatni transport Żydów z Białegostoku zamordowano tam 19 sierpnia 1943 r. Później wszystkie obiekty rozebrano a teren zaorano, urządzając na miejscu gospodarstwo rolne, na którym osadzono byłego ukraińskiego strażnika obozowego. W ciągu zaledwie jednego roku Niemcy zamordowali w Treblince ponad 800 tysięcy Żydów, głównie z dystryktu warszawskiego, radomskiego oraz Okręgu Białystok, wśród nich niemal 300 tysięcy więźniów getta warszawskiego.

Źródło: Powstanie w Treblince, Muzeum Historii Żydów Polskich
(<https://polin.pl/pl/powstanie-w-treblince>)

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 11, grupa 3

Obóz zagłady w Treblince podpalony przez zbuntowanych więźniów; zdjęcie potajemnie wykonane przez Franciszka Żabęckiego
Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Treblince#/media/Plik:Treblinka_uprising_\(Z%C4%85becki_1943\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Treblince#/media/Plik:Treblinka_uprising_(Z%C4%85becki_1943).jpg)

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 9, grupa 3

Najmniej informacji o Sobiborze możemy uzyskać z hitlerowskich dokumentów okupacyjnych. W zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie zachowały się na przykład jedynie materiały dotyczące wybuchu w dniu 14 października 1943 r. powstania w obozie, a następnie obrazujące w lakoniczny sposób kolejne fazy jego tłumienia i pościgu za zbiegłymi więźniami. W oparciu o akta Komendatury Placu w Lublinie, a dokładniej w oparciu o dzienne sprawozdania ze stanu bezpieczeństwa na terenie dystryktu lubelskiego, można odtworzyć bardzo dokładnie sytuację w okolicach Sobiboru w dniu powstania i w trakcie kolejnych dni, gdy hitlerowcy zorganizowali obławę na

zbiegłych więźniów. Sprawozdania te pozwalają, między innymi, ustalić, że w okresie 14–30 października 1943 r. żandarmeria niemiecka, Wehrmacht oraz oddziały SS schwytały i rozstrzelały, głównie na terenie samego obozu oraz powiatów włodawskiego i chełmskiego, łącznie około 250 osób. Z materiałów tych wynika także, że w trakcie obławy na uciekinierów z Sobiboru zatrzymano 46 osób. Łatwo można przewidzieć, że ich los był z góry przesądzony i mimo że sprawozdania informują o pochwyceniu ich i aresztowaniu, to jednak jest pewne, że podzielili los pozostałych schwytanych. Najwięcej osób rozstrzelano w pierwszych dniach po powstaniu, ponieważ w późniejszym okresie, to jest w dniach 17–30 października, hitlerowcy rozstrzelali 49 zbiegłych z Sobiboru Żydów, a 16 aresztowali.

Źródło: Robert Kuwałek, *Obóz zagłady w Sobiborze w historiografii polskiej i obcej*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2001, s. 118

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 12, grupa 3

Obóz latem 1943 roku. Na pierwszym planie widoczny fragment obozu I, w tle budynki przeznaczone dla obozowej załogi
Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Sobiborze#/media/Plik:Sobibor_extermination_camp_view_summer_1943_\(retouched\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Sobiborze#/media/Plik:Sobibor_extermination_camp_view_summer_1943_(retouched).jpg)

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 13, grupa 3

Grupa powstańców z Sobiboru. W górnym rzędzie, pierwszy z prawej, Leon Feldhendler
Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Sobiborze#/media/Plik:Sobib%C3%B3r_extermination_camp_\(crop\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Sobiborze#/media/Plik:Sobib%C3%B3r_extermination_camp_(crop).jpg)

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 10, grupa 3

Bunt w Sobiborze

Przed godziną 18.00 do Sobiboru wrócił z Chełma nadzorujący pracę komór gazowych Bauer, który po odkryciu zwłok Beckmanna zaczął strzelać do więźniów rozładowujących jego ciężarówkę. Peczerski postanowił działać szybko. Wygłosił do zgromadzonych Żydów przemówienie, wzywając do buntu przeciwko Niemcom. Większość więźniów rozdzieliła się na dwie grupy – mniejsza skierowała się w stronę ogrodzenia Lagru I, gdzie druty kolczaste w pośpiechu przecinano łopatami i siekierami, większa zaś kierowała się w stronę wyjścia z Lagru I i bramy głównej.

Bauer i Frenzel w pośpiechu mobilizowali ukraińskich strażników i wspólnie zablokowali przejście do głównej bramy, gdzie rozstrzelano wielu uciekinierów. Blatt wspominał:

Ludzi ogarnęła panika (...) płót pod ciężarem wspinających się ludzi zawalił się, przygniatając mnie. Pomyślałem, że to już koniec. Jednak wypadek ten prawdopodobnie uratował mi życie. Leżałem pod drutami i deptany przez pędzący w panice tłum, widziałem tych ludzi rozrywanych wybuchami min (...) Pobiegłem przez dziury po minach, przeskoczyłem przez pojedynczy drut oznaczający koniec pola minowego i już byłem poza obozem. Teraz trzeba tylko dotrzeć do lasu.

Pościg i konsekwencje powstania

Niemcy od razu rozpoczęli poszukiwania. W pościg za zbiegłymi Żydami ruszyło ponad 100 żołnierzy zawodowych, 100 policjantów konnych, 150 Ukraińców i członków SS. Dwa dni później dołączyło jeszcze 500 dodatkowych ludzi z Drugiego i Trzeciego Szwadronu Konnego. Do tej imponującej liczby należy dodać oddziały lokalnej policji, oddziały posiłkowe, kolaborantów i samoloty Luftwaffe.

W dniu 21 października przeszukiwanie terenu dobiegło końca. Niemcy schwytali i stracili około 170 uciekinierów. Pozostałych 150 Żydów nie ujęto, jednak nie wszystkim udało się przeżyć wojnę – 5 poległo później w walce z Niemcami (jako partyzanci lub w armii), 92 zostało zabitych w trakcie ukrywania się (głównie przez miejscowy element). Alianci wyzwolili 53 uciekinierów. Całkowita liczba Żydów ocalałych z Sobiboru wynosi 62 (liczby pochodzą z relacji Tomasza Blatta w książce „Sobibór – Zapomniane powstanie”, wszystkie podane są w przybliżeniu). Marek Bem w książce „Sobibór” twierdzi, że z obozu w Sobiborze ocalało co najmniej 80 więźniów (do tych wniosków autor doszedł po porównaniu dostępnych informacji i uzupełnieniu ich o własne badania). Podczas II wojny światowej w obozie zamordowano 250 000 ludzi.

Bilans zabitych przez buntowników hitlerowców przedstawia się następująco: spośród załogi przebywającej w czasie akcji w Sobiborze (17 esesmanów, około 120 ukraińskich strażników) zabito 10 nazistów, 2 volksdeutschów i 9 Ukraińców. Kilkunastu członków załogi zostało rannych, niektórzy z nich zaginęli.

Agata Mańczyna, Powstanie w Sobiborze. Bunt, który doprowadził do zamknięcia obozu śmierci [wspomnienia uczestników], 2015 r. Źródło: <https://histmag.org/powstanie-w-sobiborze-bunt-ktory-doprowadzil-do-zamknienia-obozu-smierci-wspomnienia-uczestnikow-11890>

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 11, grupa 3

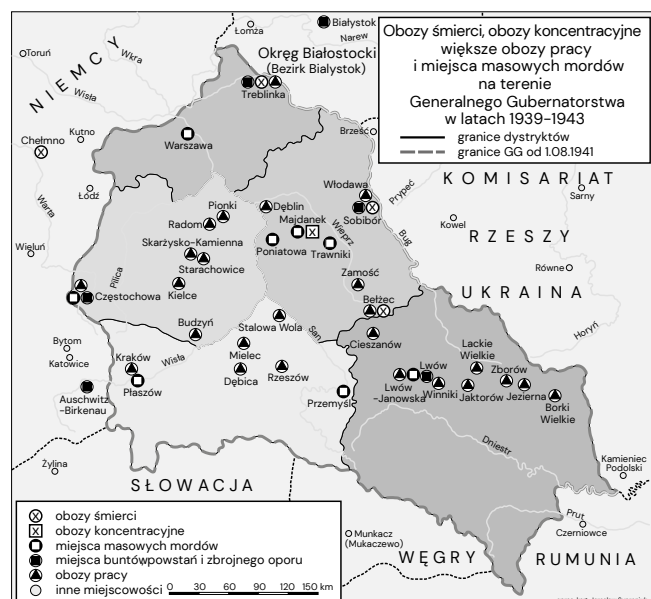
SLMI, sygn. 22 Js 68/61: Sprawa przeciwko Wernerowi Duboisowi, s. 25

W okresie 17 marca – 14 kwietnia 1942 r. obóz w Bełżcu niecodziennie przyjmował maksymalną liczbę 5000 ofiar, zalecaną przez SS-Hauptsturmführera Höflego w Lublinie. Jeżeli by utrzymano tę liczbę ofiar w przeciągu 29 dni, ogólna ich liczba mogłaby wynieść 145 000 osób. Komora gazowa zaczęła być ponownie używana od początku maja 1942 r. aż do końca tego miesiąca. Podczas drugiego śledztwa, prowadzonego przez Sąd Okręgowy w Monachium w sprawie zbrodni popełnionych w Bełżcu przez SS-Oberschaführera Wernera Dubois'a sąd zaakceptował liczbę 150 000 ofiar zagazowanych w tym baraku w okresie dwóch miesięcy: od połowy marca do połowy maja 1942 r.

Źródło: Michael Tregenza, *Bełżec – okres eksperymentalny, listopad 1941 – kwiecień 1942*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2001, s. 206

Materiały dydaktyczne:

Źródło kartograficzne nr 1, grupa 3

Mapa rozmieszczenia obozów zagłady na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939-1943

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 12, grupa 3

SARA BARNEA ur. 1930; Tomaszów Lubelski

Refleksja nad Holocaustem

Kiedy robiłam drzewo genealogiczne rodziny, to podliczyłam, ile osób zginęło podczas Holocaustu w Polsce. Trzydzieści osiem. To było traumatyczne. Oni zginęli dlatego, że byli Żydami. Dla mnie to jest Zagłada. Dla mnie to jest tak okropne, bo ja nie wiem, gdzie oni zginęli. To dla mnie nie jest statystyka. Dzisiaj potrafię to ocenić jakoś inaczej i bardzo często o tym myślę. Kiedy podchodzę do drzwi, mam klucz w rękę i wchodzę do swojego mieszkania, to nieraz myślę, że to wszystko jest takie pewne, ale może jednak zniknąć w jednej chwili i tego nie będzie. Zmieniło się moje podejście do wartości, do życia w ogóle, że to jest i może zniknąć, że nie ma nic pewnego. A z drugiej strony przybywa mi bardzo dużo siły, kiedy widzę, że podczas wojny – pomimo pochodzenia z różnych krajów, jest jakaś taka duża solidarność, duża pomoc, jest patriotyzm. Bo to jest jedyne miejsce, gdzie my możemy być, gdzie czujemy się pewni, pomimo, że to państwo nie jest pewne. Ale to jest uczucie jakiejś wartości, którą dało powstanie państwa i tego ja się trzymam, to daje mi siłę, mnie, która cały czas wspomina antysemityzm albo wszystko to, co się stało i wszystko, co przeżyłam podczas wojny jako prześladowanie tylko dlatego, że jestem pochodzenia żydowskiego. I od tego ja się nie mogę odłączyć. Zrobili filmy o czasie Zagłady i łagrów, i przesiedleń, ale to – moim zdaniem, nie może być temat dla artysty. To jest rzeczywistość. Tego nie można grać, tego nie można udawać. Tego nie można nawet opowiedzieć. To było ludzkie życie, które inny człowiek postanowił, że trzeba zabić. Normalnie jak jest jeden wypadek, to taki człowiek idzie pod sąd! A tutaj cała ludność narodowości niemieckiej – gdzie był Goethe! Biorą los ludzi i po prostu ich palą, zabijają. Ale jak? Biorą dziecko i rzucają o ścianę – to wszystko nam opowiadali już od razu jak weszli Niemcy do Polski.

Źródło: Program *Historia Mówiona*, realizowany przez Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, https://biblioteka.teatrnn.pl/Content/50069/HM_Barnea_Sara_2006_11_27_Refleksja_nad_Holokaustem.pdf

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 14, grupa 3

Źródło: IPN, Wystawa „Zagłada Żydów europejskich”

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 13, grupa 3

Skala niemieckich zbrodni

W sumie do końca 1942 r. III Rzesza wymordowała niemal 1,3 mln Żydów z dystryktów warszawskiego, radomskiego, lubelskiego i krakowskiego. Ponad pół miliona z dystryktu Galicja i około 130 tys. z okręgu białostockiego. Ostatnim etapem Akcji „Reinhardt” było zamordowanie w dniach 3–4 listopada 1943 r. ponad 40 tys. Żydów umieszczonych w obozach w Poniatowej, Trawnikach i Majdanku (Aktion Erntefest, niem. Operacja „Dożynki”). Z przebiegu całej operacji Niemcy przygotowali sprawozdanie finansowe dotyczące grabieży mienia pomordowanych Żydów.

Źródło: Roman Gieroń, Zbrodnicza Akcja „Reinhardt”, IPN
<https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/edukacja/przystanek-historia/93105,Zbrodnicza-Akcja-Reinhardt.html>

Temat: Akcja „Reinhardt” (Einsatz „Reinhardt”). Niemiecka operacja wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943

Przedmiot: Historia
Czas przeznaczony na realizację zagadnienia: 90 minut, dwie godziny lekcyjne.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Uczeń:

- dostrzega ciągłość procesów historycznych,
- wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń,
- rozpoznaje rodzaje źródeł,
- wyszukuje, integruje i analizuje informacje z różnych źródeł,
- przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Cel ogólny lekcji:

Przedstawienie założeń, przebiegu i skutków Akcja „Reinhardt”.

Cele operacyjne nauczania i cele wychowania:

– na poziomie wiadomości:

Uczeń:

- wyjaśnia znaczenie terminów:
Holokaust, Szoa, Akcja „Reinhardt”, grupy operacyjne (Einsatzgruppen), Sipo (Sicherheitspolizei, czyli Policja Bezpieczeństwa), SD (Sicherheitsdienst des Reichsführers SS, czyli Służba Bezpieczeństwa Reichsführera SS), Akcja „Globus” (niem. Aktion Globus), Dystrykt Lubelski Generalnego Gubernatorstwa, Akcja „T4”, konferencja międzyresortowa w Wannsee, obóz zagłady (SS-Sonderkommando), „trawnikowcy” (Trawnikimänner), obóz szkoleniowy SS, Kolej Rzeszy (Reichsbahn), Kolej Wschodnia (Ostbahn), policja granatowa, policja porządkowa Orpo (Ordnungspolizei), Służba Budowlana (Baudienst), fabryki śmierci w Bełżcu, Sobiborze i Treblince, komora gazowa, Rada Pomocy Żydom „Żegota”, medal Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, operacja Erntefest („Dożynki”), Żydowska Organizacja Bojowa
- wymienia wydarzenia związane z datami:
20 stycznia 1942 r. – konferencja międzyresortowa w Wannsee, 17 marca 1942 r. – przywiezienie do obozu zagłady w Bełżcu pierwszego transportu Żydów z likwidowanego getta lubelskiego, 27 maja 1942 r. – zamach w Pradze na Reinharda Heydricha, lipiec 1942 r. – założenie obozu śmierci w Treblince, 2 sierpnia 1943 r. – wybuch powstania w Treblince, 14 października

1943 r. wybuch powstania w Sobiborze, 3–4 listopada 1943 r. – operacja Erntefest „Dożynki”

- Zna następujące postaci i ich działalność:
Heinrich Himmler, Odilo Globocnik, Adolf Eichmann, Reinhard Heydrich, Christian Wirth, Friedrich-Wilhelm Krüger, Irmfried Eberl, Jan Karski, Leib Feldhendler, Aleksander Peczerski, Janusz Korczak (właściwie Henryk Goldszmit), Abraham Krzepicki, Jankiel Wiernik

– na poziomie umiejętności:

Uczeń:

- określa przyczyny Akcji „Reinhardt” (*Einsatz „Reinhardt”*) niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943
- wskazuje na mapie Generalnego Gubernatorstwa rozmieszczenie głównych gett i obozów śmierci w Bełżcu, Sobiborze i Treblince
- analizuje przebieg Akcji „Reinhardt” i operacji Erntefest „Dożynki”
- omawia różne formy oporu w obozach śmierci oraz formy dokumentowania zbrodni Niemców na Żydach
- charakteryzuje skutki ludobójczych działań Akcji „Reinhardt”

Cel wychowawczy:

- kształtowanie postawy krytycznej oceny wydarzeń związanych z Akcją „Reinhardt”
- uświadomienie zła, jakim jest ludobójstwo, oraz zrozumienie mechanizmów prowadzących jednostkę do popełnienia zbrodni

Typ lekcji:

Lekcja wprowadzająca nowy materiał z wykorzystaniem dotychczasowej wiedzy.

Metody nauczania:

Praca pod kierunkiem nauczyciela z wykorzystaniem mapy, źródeł historycznych, filmu i tablicy interaktywnej, burza mózgów, dyskusja, odwrócona lekcja.

Zasady nauczania:

Zasada pogłębłości, łączenia teorii z praktyką, świadomego i aktywnego uczestnictwa.

Środki dydaktyczne:

- Teksty źródłowe, komputer z dostępem do Internetu, rzutnik multimedialny

- Film Akcja „Reinhardt” Michała Szymanowicza
- Prezentacja multimedialna Antoniny Telickiej-Boneckiej i Jarosława Boneckiego
- *Atlas historyczny, Od starożytności do współczesności*. Szkoły ponadgimnazjalne, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2012, s. 125
- Adam Dziurok, Marek Gołębowski, Łukasz Kamiński, Filip Musiał, *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, IPN, Warszawa 2010, s. 162–171
- *Jak uczyć o Holokauście*, Robert Szuchta, Piotr Trojański, *Poradnik metodyczny do nauczania o Holokauście w ramach przedmiotów humanistycznych w zreformowanej szkole*, Warszawa 2012, s. 31–34
- Wolf Kaiser, *Edukacja historyczno-polityczna w Muzeum Dom Konferencji w Wannsee w Berlinie*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXII, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2003, s. 417–425
- Daniel Koreś, *Tak, jak gdyby nas nigdy nie było. O Akcję „Reinhardt” – niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa i Okręgu Białostockiego w latach 1942–1943*, Centrum Rozwoju i Edukacji Młodzieży, Warszawa 2021
- Tomasz Kranz, *Eksterminacja Żydów na Majdanku i rola obozu w realizacji „Akcji Reinhardt”*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXII, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2003, s. 7–56
- Tomasz Kranz, *Zagłada Żydów w obozie koncentracyjnym na Majdanku*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2007, s. 64–70
- Robert Kuwałek, *Obóz zagłady w Bełżcu*, recenzja – Natalia Aleksion, s. 569–575, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały”, Pismo Centrum Badań nad zagładą Żydów IFiS PAN, nr 7, Warszawa 2011
- Robert Kuwałek, *Obóz zagłady w Sobiborze w historiografii polskiej i obcej*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2001, s. 115–160
- Dariusz Libionka, *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2017
- Michael Tregenza, *Bełżec – okres eksperymentalny, listopad 1941 – kwiecień 1942*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2001, s. 165–206
- *Zagłada Żydów europejskich*, Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej IPN Oddział w Łodzi, Łódź 2021

Forma pracy:

Indywidualna, grupowa i zespołowa.

Tok lekcji:

1. Czynności organizacyjne. Podanie tematu i uświadomienie celów lekcji.

2. Wprowadzenie, w którym nauczyciel przypomina, że uczniowie mieli przed lekcją w ramach pracy domowej (odwrócona lekcja) obejrzeć film pt. *Aktion „Reinhardt”*.

3. Wyjaśnienie nowych pojęć.

4. Lekcja właściwa:

- Nauczyciel przedstawia podłoże kwestii żydowskiej w III Rzeszy w latach 1933–1941.
- Uczniowie losują przydział do 5 grup w ramach oceniania kształtującego.
- Nauczyciel przydziela poszczególnym grupom przygotowane zadania.

Grupa 1

Jesteście historykami, którzy badają dzieje Holokaustu. Przedstawcie przyczyny *Aktion „Reinhardt”* (*Einsatz „Reinhardt”*), niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943. Efektem Waszej pracy będą krótkie relacje słowne lub filmowe z pracy w grupie, przygotowane do słownej prezentacji lub umieszczone na padlecie.

Materiały dydaktyczne: Tekst źródłowy nr 1 oraz źródła ikonograficzne nr 1–6. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

Grupa 2

Jesteście świadkami historii II wojny światowej. Opowiedzcie o wydarzeniach, których byliście świadkami, a które wiązały się z przebiegiem *Aktion „Reinhardt”* (*Einsatz „Reinhardt”*), niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943. Podejmowane przez Was działania powinny zakończyć się opracowaniem kalendarium wydarzeń i przedstawieniem krótkich relacji.

Materiały dydaktyczne: Teksty źródłowe nr 2–7 oraz źródło ikonograficzne nr 7. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

Grupa 3

Jesteście świadkami historii. Opowiedzcie o wydarzeniach, których byliście świadkami, a które wiązały się z przebiegiem operacji *Erntefest* („Dożynki”). Podejmowane przez Was działania powinny zakończyć się opracowaniem kalendarium wydarzeń i przedstawieniem krótkich relacji.

Materiały dydaktyczne: Teksty źródłowe nr 8–10 oraz źródła ikonograficzne nr 8–10. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

Grupa 4

Jesteście osobami dokumentującymi różne formy zbrodni Niemców na Żydach w czasie II wojny światowej. Przedstawcie wyniki swoich działań

w formie kalendarium wydarzeń i krótkich słownych relacji zilustrowanych filmem, zdjęciami lub materiałami umieszczonymi na padlecie.

Materiały dydaktyczne: Teksty źródłowe nr 11–14 oraz źródła ikonograficzne nr 11–12. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

Grupa 5

Jesteście historykami, którzy zajmują się dziejami Holokaustu. Dokonajcie analizy skutków ludobójczych działań akcji „Reinhardt”. Przedstawcie wyniki swojej pracy w formie kalendarium wydarzeń i krótkich słownych relacji ubarwionych filmem, zdjęciami lub materiałami umieszczonymi na padlecie.

Materiały dydaktyczne: Teksty źródłowe nr 15–17, źródło kartograficzne i statystyczne nr 1 oraz źródło ikonograficzne nr 13. Można również korzystać ze źródeł multimedialnych.

5. Członkowie poszczególnych grup szukają informacji do swojego zadania, wykorzystując podane źródła oraz interaktywne zasoby wybranych archiwów i muzeów, w tym m.in. Instytutu Pamięci Narodowej, Żydowskiego Instytutu Historycznego, Muzeum Getta Warszawskiego, Muzeum Historii Żydów Polskich, Archiwum Akt Nowych i Muzeum Historii Polski, które przechowują i prezentują wiedzę na temat *Aktion „Reinhardt”*.

6. Liderzy wszystkich pięciu grup prezentują prace przygotowane w ramach przydzielonych zadań. Korzystając z możliwości rzutnika / tablicy interaktywnej dokonują analizy:

- interaktywnej mapy z własnymi dopiskami,
- miejsca walk,
- prezentacji filmów, tekstów źródłowych itp.

7. Podsumowanie i ocena pracy wszystkich grup przez nauczyciela.

8. Rekapitulacja pierwotna.

9. Refleksje uczniów na temat przyczyn, przebiegu i skutków ludobójczych działań *Aktion „Reinhardt”*

10. Podanie pracy domowej dla wszystkich.

Holokaust był masowym mordem dokonany na około 6 milionach Żydów przez nazistów i ich kolaborantów. W okresie pomiędzy niemiecką inwazją na Związek Radziecki w lecie 1941, a końcem wojny w Europie w maju 1945,

nazistowskie Niemcy i ich wspólnicy dążyli do zamordowania wszystkich Żydów żyjących na zdominowanych terytoriach. Ponieważ nazistowska dyskryminacja Żydów rozpoczęła się po dojściu Hitlera do władzy w styczniu 1933, wielu historyków uważa tę datę za początek okresu Holocaustu. Żydzi nie byli jedynymi ofiarami reżimu hitlerowskiego, ale byli jedyną grupą, którą naziści próbowali zgładzić całkowicie.

Yad Vashem Institute, Jerozolima, Izrael

Korzystając z zamieszczonej definicji Holocaustu oraz prezentowanych źródeł ikonograficznych i relacji, napisz swoją refleksję nad przebiegiem Akcji „Reinhardt” (Einsatz „Reinhardt”), niemieckiej operacji wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943.

11. Podanie pracy domowej dla chętnych.

Dokonaj analizy prezentowanych na lekcji źródeł i odpowiedz na pytanie: Co mogą zrobić, aby opisane na lekcji wydarzenia nigdy się nie powtórzyły?

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 1, grupa 1

Willi w Wannsee, fot. Dom Konferencji w Wannsee, Miejsce Pamięci i Edukacji Historycznej

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 1, grupa 1

dr Krzysztof Persak, Konferencja w Wannsee – narada w sprawie ludobójstwa

W południe 20 stycznia 1942 r. w willi w Wannsee, dzielnicy Berlina, zebrało się piętnastu wysokich przedstawicieli, partii nazistowskiej (NSDAP), policji bezpieczeństwa i administracji Trzeciej Rzeszy. Organizator spotkania, szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA) Reinhard Heydrich poinformował w rozesłanym zaproszeniu, że celem spotkania „połączonego ze śniadaniem” będzie omówienie „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” w Europie. (...)

Ludobójstwo w całej Europie

Realizacja zbrodniczego planu wymagała zaangażowania całego aparatu państwowego III Rzeszy. Dlatego w Wannsee zgromadzili się m.in. sekretarze stanu w MSW, MSZ, Ministerstwie Sprawiedliwości, Ministerstwie ds. Okupowanych Terenów Wschodnich, Ministerstwie Planu Czteroletniego czy Głównym Urzędzie do Spraw Rasowych i Osiedleńczych. Kluczowymi postaciami byli wyznaczony na głównego koordynatora akcji Heydrich i jego prawa ręka, szef biura do spraw Żydów w gestapo Adolf Eichmann.

Chociaż w protokole konferencji użyto eufemizmów takich jak „wysiedlenie na Wschód” czy „specjalne traktowanie”, jej uczestnicy mieli pełną świadomość, że biorą udział w planowaniu ludobójstwa. Eichmann na swoim procesie w 1961 r. potwierdził, że w Wannsee, przy koniaku i cygarach, całkiem otwarcie mówiono o zabijaniu Żydów.

Co uderzające, planami „ostatecznego rozwiązania” zamierzano objąć 11 mln europejskich Żydów, nie tylko z Niemiec i okupowanych przez nie terytoriów, ale także z krajów satelickich (Słowacja, Węgry), państw neutralnych (Hiszpania, Szwajcaria), a nawet tych, których Niemcom nie udało się podbić (Wielka Brytania).

Heydrich był zadowolony z wyników spotkania. Obawiał się sporów kompetencyjnych, tymczasem przedstawiciele ministerstw bez oporu uznali kierowniczą rolę RSHA i zadeklarowali pełną współpracę. Jedyną kontrowersją, która zresztą zdominowała dyskusję, dotyczyła sposobu traktowania Niemców z małżeństw mieszanych. Nie miało to nic wspólnego ze względami humanitarnymi – dla nazistowskich rasistów problemem było to, że „mieszkańcy” mają w sobie część cennej krwi niemieckiej. Mordowanie pozostałych Żydów nie budziło wątpliwości.

Polska jako pierwsza

Z polskiej perspektywy kluczowa jest obecność na konferencji w Wannsee Josefa Bühlera (zastępcy generalnego gubernatora Hansa Franka) i szefa Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Generalnym Gubernatorstwie, Eberharda Schöngartha. Bühler usilnie prosił Heydricha, aby „rozwiązanie tego problemu” rozpocząć od okupowanej Polski, tak aby „jak najszybciej usunąć

Żydów z Generalnego Gubernatorstwa". Zadeklarował wszelką pomoc dla Policji Bezpieczeństwa ze strony administracji GG i wspominał, że na podległym mu terytorium „pewne przygotowania” już się rozpoczęły. Rzeczywiście, w tym czasie trwała budowa obozu zagłady w Bełżcu.

Niespełna dwa miesiące po konferencji w Wannsee, 17 marca 1942 r. Niemcy wysłali na śmierć do Bełżca Żydów z getta w Lublinie. Rozpoczęła się akcja eksterminacji Żydów w Generalnym Gubernatorstwie oznaczona na cześć Heydricha kryptonimem „Reinhardt”.

Źródło: <https://polin.pl/pl/aktualnosci/2017/01/18/konferencja-w-wannsee-narada-w-sprawie-ludobojstwa>

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 2, grupa 1

Budynek sztabu Aktion „Reinhardt” [ze zbiorów Marka Gromaszka]

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 3, grupa 1

Siedziba sztabu Aktion „Reinhardt” przy ul. Spokojnej 1 w Lublinie, obecnie siedziba Collegium Iuridicum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 4, grupa 1

Odilo Globocnik SS-Gruppenführer, Narodowe Archiwum Cyfrowe

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 5, grupa 1

Reinhard Heydrich SS-Obergruppenführer
Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Bundesarchiv_Bild_146-1969-054-16_Reinhard_Heydrich.jpg

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 6, grupa 1

Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Adolf_Eichmann#/media/Plik:Adolf_Eichmann,_1942.jpg

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 2, grupa 2

Hermann Höfle (19.06.1911, Salzburg – 20.08.1962, Wiedeń), szef sztabu Akcji „Reinhardt”.

W celu odpowiedniej koordynacji działań w ramach akcji Reinhardt Globocnik powołał sztab, na czele którego stanął SS-Hauptsturmführer Hermann Höfle. Do jego zadań należała m.in.:

1. koordynacja działań aparatu bezpieczeństwa z administracją cywilną,
2. nadzór nad likwidacją skupisk ludności żydowskiej,
3. deportacje do obozów zagłady,
4. rabunek mienia ofiar.

Höfle miał istotny wkład w organizację ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej. W dniu 15 marca 1942 r. z polecenia Höflego została zwołana narada, której celem było omówienie problemu deportacji do obozu zagłady w Bełżcu. Udział w niej wzięli przedstawiciele SS, policji oraz administracji. Zachował się dokument z tej narady, w którym odnotowano:

1. Byłoby rzeczą właściwą przybywające do dystryktu lubelskiego transporty Żydów dzielić już na stacji odjazdowej na zdolnych i niezdolnych do

pracy. Jeśli dokonanie tego podziału na stacji odjazdowej jest niemożliwe, należałoby ewentualnie przejść na rozdzielanie według powyższej zasady transportów w Lublinie.

2. Wszyscy niezdolni do pracy Żydzi mają być przewiezieni do Bełżca, najdalszej stacji granicznej powiatu Zamość.

3. Hauptsturmführer Höfle zamierza zbudować wielki obóz, w którym zdolni do pracy Żydzi zostaną zarejestrowani według swoich zawodów i gdzie można będzie zgłaszać zapotrzebowanie na nich.

Na zakończenie oświadczył on, że mógłby przyjmować dziennie 4–5 transportów po 1000 Żydów, skierowanych do stacji Bełżec. Żydzi ci, przekroczywszy granicę, nigdy już nie wrócą do Generalnej Guberni.

W dokumencie tym można zauważyć, że nie określono Bełżca wprost jako obozu natychmiastowej śmierci, lecz pośrednio dano do zrozumienia, iż ci Żydzi, którzy do niego trafiają, nigdy go już nie opuszczą. Höfle nadmienił również, iż w dystrykcie lubelskim zostanie wybudowany duży obóz koncentracyjny, który będzie stanowił rezerwuár siły roboczej. Tym dużym obozem miał być KL Lublin (Majdanek). Obóz koncentracyjny w Lublinie już wówczas funkcjonował, a Höfle miał zapewne na uwadze jego rozbudowę.

W grudniu 1942 r. Höfle został zobligowany do sporządzenia raportu o przebiegu akcji Reinhardt, która zgodnie z rozkazem Himmlera miała zakończyć się z dniem 31 grudnia 1942 r. Szef sztabu akcji „Reinhardt” nadał radiotelegram w dniu 11 stycznia 1943 r., w którym szyfrem zapisano nazwy obozów zagłady: L (Lublin), B (Bełżec), S (Sobibór), T (Treblinka). Obozy zapisane szyfrem były wymienione według kolejności rozpoczęcia funkcjonowania, jednocześnie do każdego z nich przypisano konkretną liczbę ofiar. Globalnie obliczono w raporcie Höflego liczbę zamordowanych Żydów na 1 274 166 osób. Nie jest to faktyczna liczba ofiar spośród Żydów zamordowanych w obozach akcji „Reinhardt” ze względu na fakt, że jedynie Bełżec został zamknięty w wyznaczonym przez Himmlera terminie, pozostałe obozy funkcjonowały do jesieni 1943 r., uwzględniając masowy mord ponad 18 tys. Żydów w KL Lublin (obozie koncentracyjnym na Majdanku) w ramach akcji „Erntefest (Dożynki)”.

Od lipca 1942 r. Höfle kierował likwidacją warszawskiego getta. Transporty z Żydami były kierowane do obozu zagłady w Treblince.

Źródło: Jakub Chmielewski, <https://teatmn.pl/leksykon/artykuly/hermann-hoefle-19111962/Teatr> NN

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 3, grupa 2

Opis akcji likwidacyjnej znajduje się w relacji nieznanego autora w zbiorze Archiwum Ringelbluma:

16 marca zupełnie niespodziewanie o 12-ej w nocy zapalono w dzielnicy żyd. światła i SD, i ukraińcy okrążyli ulicę Lubartowską. Ludność przypuszczała, że to zwykła obława na Majdanek. Okazało się jednak, że była to akcja wysiedleńcza. Pukali do bram i kazali się szykować do wysiedlenia – [...] zbornym miała być synagoga. Zabrano tej nocy 1600 osób. Nie obeszło się bez ofiar – przeważnie zabijali starców, nie szczędzono młodych. [...] Następnego dnia gmina żyd. ogłosiła, że wszyscy nie posiadający stempla SD, t.j. karty pracy muszą się przygotować do wysiedlenia. Wolno im zabrać bagaż 15 kg i będą chodzili 2 km pieszo. Pozostali mają się przenieść do getta B, które zostanie powiększone i obejmie ulice: Rybną, Grodzką, Kowalską, Cyruliczą i Lubartowską, aż do 5 numeru. W pierwszych dniach wysiedlano tylko w nocy, w dniu panował zupełny spokój. Żydowska policja została również zaangażowana do wysiedlenia. I tak każdej nocy wysiedlano systematycznie po 1600 osób. Po 7m dniu była 3 dniowa przerwa, a potem wysiedlano już w dniu i w nocy. Wszystkich usiłujących się wydostać zabijano na miejscu.

Źródło: AŻIH, AGR I 856 (Ring. I/552/4), k. 1; R. Sakowska [oprac.], Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy. Listy o Zagładzie, t. 1, Warszawa 1997, s. 83–86

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 7, grupa 2

Deportacja krakowskich Żydów

Źródło: Tomasz Głowiński, Stephen Lehnstadt, Witold Mędykowski, *Tak, jak gdyby nas nigdy nie było – Zagłada Żydów w ramach niemieckiej Aktion Reinhardt*, Muzeum Getta Warszawskiego i Towarzystwo Projektów Edukacyjnych, Warszawa 2021, s. 160

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 4, grupa 2

Dawid Siberkland z Yad Vashem w referacie Początek „Akcji Reinhardt” – likwidacja pierwszych gett w dystrykcie lubelskim omówił atmosferę panującą wśród ludności zamieszkującej getto w Lublinie i jej obawy przed kolejnymi wysiedleniami na skutek coraz bardziej niepokojących wieści zarówno z terenów ZRRR, jak i ze strony niemieckiej.

Deportacja z getta lubelskiego do Bełżca nastąpiła w dniach 16–17 marca 1942 r. i miała bardzo brutalny charakter. Każdej nocy zabierano ok. 1400 osób. Do 14 kwietnia 1942 r. deportowano lub zastrzelono na miejscu ok. 30 000 osób z getta w Lublinie. Mimo informacji o losie wysiedlonych podczas pierwszej deportacji, sytuacja pozostałych Żydów ciągle wydawała się lepsza niż Żydów w innych miejscach, o czym wiedzieli z oficjalnej i nieoficjalnej korespondencji oraz z relacji napływających stale do lubelskiego getta uciekinierów. Dlatego wielu Żydów próbowało ukrywać się w domostwach lub zaimprovizowanych schronach. Deportacje z innych gett dystryktu lubelskiego (np. Piasz czy Izbicy) przebiegały wg modelu lubelskiego.

Źródło: Międzynarodowa konferencja naukowa: „Aktion Reinhardt” – zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie, „Zeszyty Majdanka”, t. XXII, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2003, s. 468

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 5, grupa 2

Getto warszawskie i dystrykt warszawski

(...) W poniedziałek 18 stycznia siły niemieckie wkroczyły do getta celem wywiezienia Żydów nieposiadających dokumentów o zatrudnieniu. Tym razem jednak większość mieszkańców ukryła się, a kilka oddziałów ŻOB podjęło beznadziejną walkę. Bojowcy pod komendą Anielewicz włączyli się w tłum pędzonych na Umschlagplatz i otworzyli ogień do Niemców. ŻOB poniosła w tych starciach duże straty, lecz panowało poczucie zwycięstwa, gdyż deportacja została przerwana. W rzeczywistości Niemcy nie dążyli do całkowitej likwidacji getta. Ich celem było zmniejszenie liczby ludności getta. „Akcja” trwała cztery dni. Po wywiezieniu 5 tys. dalszych działań zaprzestano. Wśród wywiezionych mógł się znajdować Abraham Lewin. Jego dziennik urywa się na 16 stycznia. Po styczniowych walkach autorytet ŻOB w getcie wzrósł jeszcze bardziej. Również dowództwo AK było pod wrażeniem bohaterstwa Żydów. Pojawiły się nie tylko słowa uznania w prasie konspiracyjnej, z „Biuletynem

Informacyjnym” na czele, lecz także kolejne dostawy uzbrojenia. Przekazano ŻOB kilkadziesiąt pistoletów i granaty. Było to niewiele, ale bez tych dostaw funkcjonowanie organizacji bojowej byłoby jeszcze trudniejsze. (...)

Źródło: Dariusz Libionka, *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie, Zarys problematyki*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2017, s. 189

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 6, grupa 2

Transporty z getta warszawskiego

W tym samym czasie kiedy przywożono na Majdanek Żydów z ostatnich gett Lubelszczyzny, zaczęły tam napływać transporty z getta warszawskiego. Byli wśród nich zarówno cywile wyciągani z bunkrów, jak i bojowcy. Wielu było w fatalnym stanie psychicznym i fizycznym. Szesnastoletnia Estera Kerzner, więźniarka Flugplatzu, tak ich opisuje: „Widziałam tych ludzi dokładnie z miejsca, gdzie pracowałam. Byli w strasznych warunkach. Często gdy Niemcy otwierali wagony, było wiele trupów. Starsi ludzie rzadko kiedy wytrzymywali transport w tym tłoku. Czasami udało nam się kogoś wyratować, ale należało to do rzadkości. Ludzi tych gnano wśród bicia na Majdanek. Pojawienie się Żydów z Warszawy całkowicie zmieniło sytuację w KL Lublin. 15 maja 1943 r. liczba Żydów przebywających w obozie wzrosła do 17,5 tys., w tym 8 tys. kobiet. Większość transportów przybywała wprost z getta, aczkolwiek kilka trafiło do Lublina z obozu zagłady w Treblince. Część Żydów warszawskich mordowano w komorach gazowych albo od razu, albo niedługo po przybyciu. Ofiarami padały zwłaszcza kobiety i dzieci. Pobyt na Majdanku był dla warszawiaków szokiem. Trudno im było przystosować się do reguł życia obozowego, a przede wszystkim do panujących tam warunków życia. Jeden z ocalałych zapisał w powojennej relacji: „Jeśli jest piekło na ziemi, to gorszego piekła niż u nas na Majdanku być nie może”. (...)

Źródło: Dariusz Libionka, *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie, Zarys problematyki*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2017, s. 202

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 7, grupa 2

Okrutna prawda, oczywiście była inna, ale nie mniej straszna. Nie było tu, baraku z podłogą, która otwierała się, żeby ciała spadły do wagoników kolejki wąskotorowej, ani podziemnych hal, ani także pomieszczeń elektrycznych do zabijania i spalania ofiar. Była tu tylko mała, prymitywna szopa z trzema pokry-

tymi blachą cynkową pomieszczeniami, do których silnik z czołgu radzieckiego pompował trujące spaliny i gdzie SS-Obersturmführer Christian Wirth z grupą 12 podoficerów SS nadzorował masowy mord około 87 000 ludzi – mężczyzn, kobiet i dzieci – tylko w przeciągu czterech tygodni. W ciągu tego czasu Wirth perfekcyjnie wprowadził system zindustrializowanego mordu tysięcy istnień ludzkich i rozwinął obóz w Bełżcu w fabrykę śmierci z jednym końcowym produktem: ciał Żydów, którzy byli ograbiani na wszelkie możliwe sposoby.

Źródło: Michael Tregenza, *Bełżec – okres eksperymentalny, listopad 1941 – kwiecień 1942*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2001, s. 206

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 8, grupa 3

„Erntefest” – masowy mord 3 listopada 1943 roku

Wymordowanie więźniów żydowskich w obozie na Majdanku w ramach tzw. akcji „Erntefest” („Dożynki”) było jednym z najbardziej wstrząsających wydarzeń z historii Majdanka, a jednocześnie największą egzekucją w dziejach niemieckich obozów koncentracyjnych.

(...) Mord Żydów w dniu 3 listopada 1943 roku, tzw. krwawa środa, w historiografii Majdanka jest opisany dość obszernie. Istnieją wśród badaczy pewne rozbieżności co do genezy egzekucji, którą – jak wiadomo – objęto nie tylko więźniów Majdanka, ale także Żydów skoncentrowanych w obozach pracy przymusowej w Lublinie. Większość historyków za główną przyczynę masakry uznaje próbę zapobiegnięcia rozszerzeniu się aktów zbrojnych, które miały miejsce w sierpniu i październiku 1943 roku w getcie białostockim oraz obozach zagłady w Treblince i Sobiborze. Aspekt bezpieczeństwa nie był z pewnością bez znaczenia, zwłaszcza w obozach pracy. Nie wydaje się jednak, aby argument ten odnosił się również do Żydów przetrzymywanych w obozie koncentracyjnym na Majdanku.

Źródło: Tomasz Kranz, *Zagłada Żydów w obozie koncentracyjnym na Majdanku*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2007, s. 64–65

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 9, grupa 3

„Erntefest” – masowy mord 3 listopada 1943 roku

W dniu 3 listopada 1943 roku zamordowano niemal wszystkich Żydów przebywających na Majdanku i w jego podobozach. Oszczędzono zaledwie

600 kobiet i mężczyzn. Prawdopodobnie czterech Żydów zostało uratowanych i wywiezionych z obozu w dniu egzekucji przez lekarza garnizonowego SS, nie wiadomo jednak co się z nimi później stało. Po zakończeniu masakry nieliczni więźniowie żydowscy ukrywali się na Majdanku, ale stopniowo ich wyłapywano i mordowano. W takich okolicznościach zginęli lekarze Słowak Otto Reich i Polak Włodzimierz Zadzewicz. Szanse na przeżycie mieli w zasadzie tylko ci Żydzi, którzy w obozie uchodzili za więźniów nieżydowskich (tzw. Aryjczyków), ale były to przypadki pojedyncze. Dzięki fałszywym dokumentom ocalały m.in. polskie Żydówki Rachel Blank, Shoshana Kliger i Maryla Reich.

Źródło: Tomasz Kranz, *Zagłada Żydów w obozie koncentracyjnym na Majdanku*, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2007, s. 68–69

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 8, grupa 3

Projekt upamiętnienia ofiar obozu zagłady w Sobiborze, wizualizacja

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 10, grupa 3

Przebieg akcji „Dożynki” w Trawnikach widziało kilka postronnych osób z pobliskich zabudowań. Rozalia Krasowska, mieszkanka wsi, zaniepokojona strzałami dobiegającymi z obozu, weszła na strych u sąsiada. Z ukrycia, „w odległości około 150 metrów widziałam, jak Niemcy mordowali strzałami Żydów” – opowiadała prokuratorowi w 1966 roku. Zapamiętała przebieg

egzekucji. Było to w sposób następujący: od obozu do olbrzymiego dołu wykopanego zygzakowato w formie okopów uprzednio przez Żydów z tego obozu, Niemcy utworzyli ze swoich żołnierzy szpalery, wśród których biegli Żydzi. Żydom tym kazano się rozbierać niemal w biegu i rzucać ubrania na przymę. Żydzi po dobiegnięciu do wspomnianego rowu byli nad nim strzelani z automatów, pistoletami oraz z broni maszynowej ustawionej na ziemi. Krzyki mordowanych Żydów zagłuszała muzyka nadawana z głośników ustawionych przez Niemców.

Rozalia Krasowska (<https://tvn24.pl>), w: Mariusz Nowik, *Prosiła, żeby jej zasłonić oczka. Kula przeszła przez główkę*, Magazyn TVN24.

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 9, grupa 3

Doły śmierci na Majdanku.
Zdjęcie wykonane tuż po wojnie
Źródło: Wikipedia.org

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 10, grupa 3

Jakob Sporrenberg, dowódca lubelskiego SS i policji,
organizator akcji „Erntefest”
Źródło: Wikipedia.org

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 11, grupa 4

2 sierpnia 1943 r. w obozie zagłady w Treblince wybuchło powstanie więźniów. Uczestnicy sprzysiężenia zaatakowali esesmanów i strażników oraz podpaliли budynki obozowe. Celem powstańców była nie tylko ucieczka, ale też zemsta na Niemcach i zniszczenie nazistowskiej fabryki śmierci.

Ośrodek zagłady Treblinka II zaczął działać 23 lipca 1942 roku. Był trzecim – obok Bełżca i Sobiboru – centrum natychmiastowej zagłady uruchomionym przez Niemców w ramach rozpoczętej wiosną 1942 r. akcji „Reinhard”, mającej na celu wymordowanie Żydów z Generalnego Gubernatorstwa. Obóz usytuowano wśród lasów nieopodal powstałego rok wcześniej karnego obozu pracy Treblinka I. Kluczowe było położenie w pobliżu linii kolejowej Warszawa-Białystok i jej odgałęzienia do Siedlec, co ułatwiało transport dużej liczby ludzi.

Przywożonych tu Żydów kierowano bezpośrednio do komór gazowych, gdzie byli zabijani spalinami z silnika czołgowego. Tylko nielicznych tymczasowo pozostawiano przy życiu. Zatrudniano ich przy opróżnianiu wagonów i komór gazowych, paleniu i grzebaniu zwłok oraz segregowaniu rzeczy pozostałych po zamordowanych. Właśnie wśród tej grupy więźniów zrodziła się myśl o zbrojnym oporze i zbiorowej ucieczce.

Konspiracja wśród więźniów Treblinka zawiązała się wiosną 1943 r. Na jej czele stanął inżynier Marceł Galewski. Mimo że to Niemcy wyznaczili go na „starszego obozu”, swoją godną postawą wyrobił sobie autorytet wśród więźniów. Ważną rolę w tajnej organizacji odgrywali więźniowie z doświadczeniem służby wojskowej, wśród nich kapitan Wojska Polskiego lekarz Julian Chorążyczki i porucznik armii czechosłowackiej Żelimir Bloch. Sukcesem spiskowców było dorobienie klucza do niemieckiego arsenału, dzięki czemu w wyznaczonym dniu wykradli stamtąd karabiny i granaty. Większość powstańców uzbrojona była jednak w siekiery, łomy, noże oraz butelki z benzyną. (...)

Powstanie rozpoczęło się 2 sierpnia około czwartej po południu. Tego upalnego dnia część załogi obozu pojechała nad Bug kąpać się w rzece. Nie wiadomo dokładnie, ilu Niemców i ukraińskich strażników zdołali zabić powstańcy – prawdopodobnie niewielu. Powiódł się natomiast plan spalania obozu. Przetrwiał tylko murowany budynek komór gazowych. Z Treblinka udało się wydostać około 300 spośród 850 więźniów, wielu zginęło od kul wachmanów. Jednak większość uciekinierów została zabita w trakcie pościgu lub zginęła później. Wojnę przeżyło około 90 osób, wśród nich pochodzący z Warszawy Jankiel Wiernik, autor obszernej relacji na temat

systemu funkcjonowania Treblinka II („Rok w Treblince”), częstochowianin Samuel Willenberg, który opisał swoje przeżycia we wspomnieniach „Bunt w Treblince”, oraz czeski Żyd Richard Glazar, autor relacji „Stacja Treblinka”.

Wkrótce po buncie więźniów ośrodek zagłady Treblinka II został zlikwidowany. Ostatni transport Żydów z Białegostoku zamordowano tam 19 sierpnia 1943 r. Później wszystkie obiekty rozebrano a teren zaorano, urządzając na miejscu gospodarstwo rolne, na którym osadzono byłego ukraińskiego strażnika obozowego. W ciągu zaledwie jednego roku Niemcy zamordowali w Treblince ponad 800 tysięcy Żydów, głównie z dystryktu warszawskiego, radomskiego oraz Okręgu Białystok, wśród nich niemal 300 tysięcy więźniów getta warszawskiego.

Źródło: Powstanie w Treblince, Muzeum Historii Żydów Polskich
(<https://polin.pl/pl/powstanie-w-treblince>)

Materiały dydaktyczne:

Źródło ikonograficzne nr 11, grupa 4

Obóz zagłady w Treblince podpalony przez zbuntowanych więźniów; zdjęcie potajemnie wykonane przez Franciszka Żąbeckiego

Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Treblince#/media:Plik:Treblinka_uprising_\(Z%C4%85becki_1943\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Treblince#/media:Plik:Treblinka_uprising_(Z%C4%85becki_1943).jpg)

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 12, grupa 4

Najmniej informacji o Sobiborze możemy uzyskać z hitlerowskich dokumentów okupacyjnych. W zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie zachowały się na przykład jedynie materiały dotyczące wybuchu w dniu 14 października 1943 r. powstania w obozie, a następnie obrazujące w lakoniczny sposób kolejne fazy jego tłumienia i pościgu za zbiegłymi więźniami. W oparciu o akta Komendatury Placu w Lublinie, a dokładniej w oparciu o dzienne sprawozdania ze stanu bezpieczeństwa na terenie dystryktu lubelskiego, można odtworzyć bardzo dokładnie sytuację w okolicach Sobiboru w dniu powstania i w trakcie kolejnych dni, gdy hitlerowcy zorganizowali obławę na zbiegłych więźniów. Sprawozdania te pozwalają, między innymi ustalić, że w okresie 14–30 października 1943 r. żandarmeria niemiecka, Wehrmacht oraz oddziały SS schwytały i rozstrzelały, głównie na terenie samego obozu oraz powiatów włodawskiego i chełmskiego, łącznie około 250 osób. Z materiałów tych wynika także, że w trakcie obławy na uciekinierów z Sobiboru zatrzymano 46 osób. Łatwo można przewidzieć, że ich los był z góry przesądzony i mimo że sprawozdania informują o pochwyceniu ich i aresztowaniu, to jednak jest pewne, że podzielili los pozostałych schwytanych. Najwięcej osób rozstrzelano w pierwszych dniach po powstaniu, ponieważ w późniejszym okresie, to jest w dniach 17–30 października, hitlerowcy rozstrzelali 49 zbiegłych z Sobiboru Żydów, a 16 aresztowali.

Źródło: Robert Kuwałek, *Obóz zagłady w Sobiborze w historiografii polskiej i obcej*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2001, s. 118

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 12, grupa 4

Grupa powstańców z Sobiboru.
W górnym rzędzie, pierwszy z prawej, Leon Feldhendler
Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Sobiborze#/media:Plik:Sobib%C3%B3r_extermination_camp_\(crop\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_w_Sobiborze#/media:Plik:Sobib%C3%B3r_extermination_camp_(crop).jpg)

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 13, grupa 4

SLMI, sygn. 22 Js 68/61: Sprawa przeciwko Wernerowi Duboisowi, s. 25

W okresie 17 marca – 14 kwietnia 1942 r. obóz w Bełżcu niecodziennie przyjmował maksymalną liczbę 5000 ofiar, zalecaną przez SS-Hauptsturmführera Höflego w Lublinie. Jeżeli by utrzymano tę liczbę ofiar w przeciągu 29 dni, ogólna ich liczba mogłaby wynieść 145 000 osób. Komora gazowa zaczęła być ponownie używana od początku maja 1942 r. aż do końca tego miesiąca. Podczas drugiego śledztwa, prowadzonego przez Sąd Okręgowy w Monachium w sprawie zbrodni popełnionych w Bełżcu przez SS-Oberschaführera Wernera Duboisę sąd zaakceptował liczbę 150 000 ofiar zagazowanych w tym baraku w okresie dwóch miesięcy: od połowy marca do połowy maja 1942 r.

Źródło: Michael Tregenza, *Bełżec – okres eksperymentalny, listopad 1941 – kwiecień 1942*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2001, s. 206

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 14, grupa 4

Roman Podolski (zeznający był młynarzem w Kazimierzówce, w pobliżu lasu krępieckiego)

Dnia 21 lub 22 kwietnia 1942 r., w lesie krępieckim, Niemcy masowo rozstrzelali Żydów. Widziałem to z odległości około 300 metrów. Od miejsca zbrodni mieszkałem około 500 metrów. Wiem, że zbrodnie te były dokonane w tych dniach na Żydach, bo stałem przy szosie, widziałem jak Niemcy wieźli Żydów samochodami ciężarowymi odkrytymi do lasu krępieckiego. Niemcy przywieźli pięć samochodów ciężarowych z przyczepami, na każdym samochodzie i przyczepie Żydzi stali ciasno, jeden koło drugiego. Według moich obliczeń na jednym samochodzie i na jednej przyczepie było ponad 100 osób, na pięciu samochodach i pięciu przyczepach było około 500 osób. Żydzi z samochodów tych zeszli pod lasem i pod eskortą Niemców prowadzeni byli przez las na polanę leśną. W tym czasie pięć samochodów z przyczepami pojechało po następną partię Żydów.

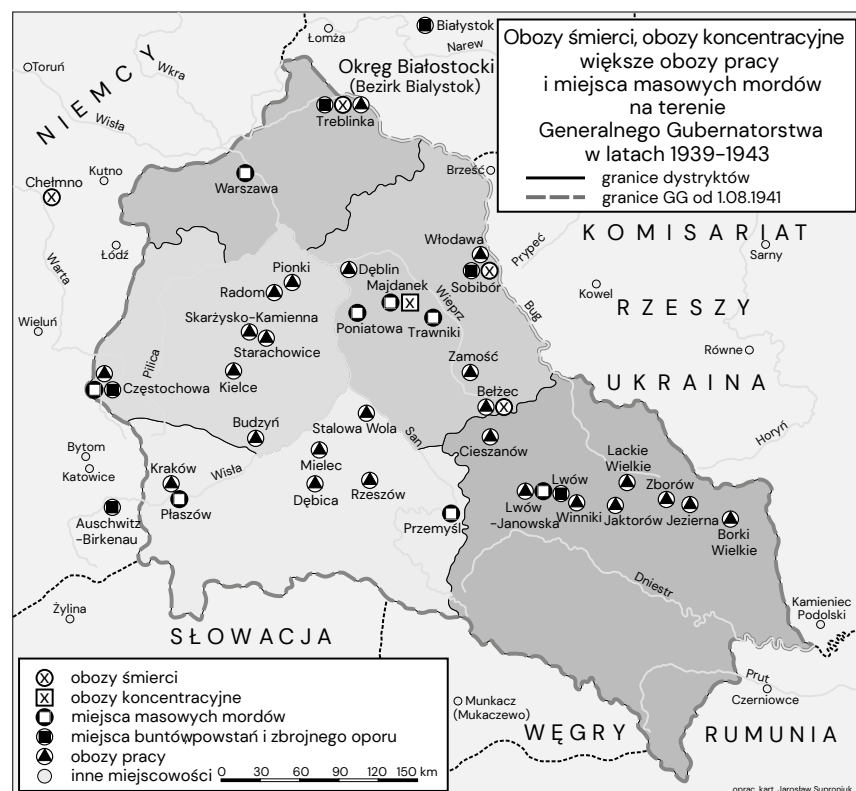
Na polanie niektórzy Żydzi zdejmowali grubsze ubrania, na przykład płaszcze i kładli jedno na drugim. Następnie Żydzi podchodzili pojedynczo i podwójnie do dołu, wtedy padały strzały pojedyncze i Żydzi wpadali do dołu.

Po upływie niecałej godziny wszyscy wyżej wymienieni zostali rozstrzelani, a Niemcy przywieźli następny transport Żydów na pięciu samochodach i pięciu przyczepach. Takich transportów, w tym dniu, przywieźli około dziesięciu i zamordowali około 5000 ludzi. Wśród nich byli mężczyźni, kobiety i dzieci.

Źródło: Robert Kuwałek, *Zbrodnie w lesie krępieckim w świetle zeznań świadków*, „Zeszyty Majdanka”, t. XXI, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2001, s. 296–297

Materiały dydaktyczne:

Źródło kartograficzne nr 1, grupa 5

Mapa rozmieszczenia obozów zagłady na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1943

Materiały dydaktyczne:

Tekst źródłowy nr 15, grupa 5

SARA BARNEA ur. 1930; Tomaszów Lubelski

Refleksja nad Holocaustem

Kiedy robiłam drzewo genealogiczne rodziny, to podliczyłam, ile osób zginęło podczas Holocaustu w Polsce. Trzydzieści osiem. To było traumatyczne. Oni zginęli dlatego, że byli Żydami. Dla mnie to jest Zagłada. Dla mnie to jest tak okropne, bo ja nie wiem, gdzie oni zginęli. To dla mnie nie jest statystyka. Dzisiaj potrafię to ocenić jakoś inaczej i bardzo często o tym myślę. Kiedy podchodzę do drzwi, mam klucz w ręku i wchodzę do swojego mieszkania, to nieraz myślę, że to wszystko jest takie pewne, ale może jednak zniknąć w jednej chwili i tego nie będzie. Zmieniło się moje podejście do wartości, do życia w ogóle, że to jest i może zniknąć, że nie ma nic pewnego. A z drugiej strony przybywa mi bardzo dużo siły, kiedy widzę, że podczas wojny – pomimo pochodzenia z różnych krajów, jest jakaś taka duża solidarność, duża pomoc, jest patriotyzm. Bo to jest jedyne miejsce, gdzie my możemy być, gdzie czujemy się pewni, pomimo, że to państwo nie jest pewne. Ale to jest uczucie jakiejś wartości, którą dało powstanie państwa i tego ja się trzymam, to daje mi siłę, mnie, która cały czas wspomina antysemityzm albo wszystko to, co się stało i wszystko, co przeżyłam podczas wojny jako prześladowanie tylko dlatego, że jestem pochodzenia żydowskiego. I od tego ja się nie mogę odłączyć. Zrobili filmy o czasie Zagłady i łagrów, i przesiedleń, ale to – moim zdaniem, nie może być temat dla artysty. To jest rzeczywistość. Tego nie można grać, tego nie można udawać. Tego nie można nawet opowiedzieć. To było ludzkie życie, które inny człowiek postanowił, że trzeba zabić. Normalnie jak jest jeden wypadek, to taki człowiek idzie pod sąd! A tutaj cała ludność narodowości niemieckiej – gdzie był Goethe! Biorą los ludzi i po prostu ich palą, zabijają. Ale jak? Biorą dziecko i rzucają o ścianę – to wszystko nam opowiadali już od razu jak weszli Niemcy do Polski.

Źródło: Program *Historia Mówiona* realizowany przez Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”

https://biblioteka.teatrnn.pl/Content/50069/HM_Barnea_Sara_2006_11_27_

Refleksja_nad_Holokaustem.pdf

Materiały dydaktyczne:
Źródło ikonograficzne nr 13, grupa 5

Źródło: IPN, Wystawa „Zagłada Żydów europejskich”

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 16, grupa 5

Skala niemieckich zbrodni

W sumie do końca 1942 r. III Rzesza wymordowała niemal 1,3 mln Żydów z dystryktów warszawskiego, radomskiego, lubelskiego i krakowskiego. Ponad pół miliona z dystryktu Galicja i około 130 tys. z okręgu białostockiego. Ostatnim etapem Akcji „Reinhardt” było zamordowanie w dniach 3–4 listopada 1943 r. ponad 40 tys. Żydów umieszczonych w obozach w Poniatowej, Trawnikach i Majdanku (Aktion Erntefest, niem. Operacja „Dożynki”). Z przebiegu całej operacji Niemcy przygotowali sprawozdanie finansowe dotyczące grabieży mienia pomordowanych Żydów.

Źródło: Roman Gieroń, Zbrodnicza Akcja „Reinhardt”, IPN
<https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/edukacja/przystanek-historia/93105,Zbrodnicza-Akcja-Reinhardt.html>

Materiały dydaktyczne:
Tekst źródłowy nr 17, grupa 5

Odpowiedź na pytanie, czy Majdanek był obozem „Akcji Reinhardt”, zależy od punktu widzenia, z jakiego rozpatrujemy to zagadnienie. W warstwie funkcjonalnej był nim jedynie w niewielkiej części i nie przez cały czas swojego istnienia. Żydzi stanowili bowiem na Majdanku jedną z grup więźniarskich, a obóz pełnił również funkcje nie związane z prześladowaniem i eksterminacją Żydów. Jako ogniwo maszyny zagłady obóz na Majdanku nie był także nigdy ośrodkiem o skali porównywalnej do pozostałych obozów „Einsatz Reinhardt”.

Z drugiej strony, Żydzi zmarli i zamordowani na Majdanku w latach 1942–1943 byli ofiarami „Akcji Reinhardt”. Jak wskazuje na to tajny telegram Höflego – doliczano ich oficjalnie do ogólnej statystyki – co z historycznego punktu widzenia jest argumentem o znaczeniu pierwszorzędym, a ponadto wszyscy oni pochodzili ze skupisk żydowskich w Polsce i za granicą, które likwidowano w ramach „Akcji Reinhardt”. Trzeba również pamiętać, że dość znaczna liczba ofiar „Aktion Reinhardt” nie zginęła w komorach Bełżca, Sobiboru czy Treblinki. Ale w wyniku katastrofalnych warunków w gettach i obozach m.in. w obozie koncentracyjnym na Majdanku.

Źródło: Tomasz Kranz, Eksterminacja Żydów na Majdanku i rola obozu w realizacji „Akcji Reinhardt”, „Zeszyty Majdanka”, t. XXII, Państwowe Muzeum na Majdanku – Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, Lublin 2003, s. 50–51

Test sprawdzający dla ucznia do tematu lekcji:

Aktion „Reinhardt” (Einsatz „Reinhardt”). Niemiecka operacja wymordowania Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1943

Wybierz prawidłową odpowiedź.

- Generalne Gubernatorstwo to jednostka administracyjno-terytorialna utworzona w październiku 1939 roku z ziem:
 - które bezpośrednio po walkach zostały wcielone do III Rzeszy
 - które nie zostały wcielone bezpośrednio do III Rzeszy**
 - które nie zostały wcielone bezpośrednio do ZSRR
- Gdzie odbyło się spotkanie, na którym zebrało się piętnastu wysokich przedstawicieli partii nazistowskiej (NSDAP), policji bezpieczeństwa i administracji Trzeciej Rzeszy, w celu ustalenia „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” w Europie?
 - w Warszawie
 - w Wannsee**
 - we Wrocławiu
- Jaki był cel Aktion „Reinhardt”?
 - zagłada Żydów, mieszkających na terenie ZSRR
 - wymordowanie ponad 70 000 pacjentów ośrodków psychiatrycznych w Rzeszy
 - przeprowadzenie jak najszybszej eksterminacji Żydów, zamieszkujących Generalne Gubernatorstwo**
- Gdzie była stolica piątego dystryktu dołączonego do Generalnego Gubernatorstwa latem 1941 roku?
 - w Lwowie**
 - w Lublinie
 - w Leżajsku
- Jak nazywał się dowódca SS i Policji na dystrykt lubelski, który w ramach akcji pod kryptonimem „Globus” (niem. *Aktion Globus*) realizował od

października 1941 roku rozkaz Heinricha Himmlera wymordowania Żydów na podlegającym mu obszarze?

- Odilo Globocnik**
- Reinhard Heydrich
- Adolf Eichmann

- Gdzie na terenie Generalnego Gubernatorstwa rozpoczęto w październiku 1941 roku budowę pierwszego obozu zagłady w ramach Aktion „Reinhardt”?
 - w Buchenwaldzie
 - w Bełżcu**
 - w Dachau
- Jak nazywał się SS-Sturmabführer, który specjalizował się w uśmiercaniu więźniów przez zagazowanie w fabrykach śmierci w Generalnym Gubernatorstwie?
 - Friedrich-Wilhelm Krüger
 - Christian Wirth**
 - Odilo Globocnik
- Skąd pochodzili Żydzi, którzy 17 marca 1942 roku pod pozorem przesiedlenia na Wschód zostali jako pierwsi w ramach Aktion „Reinhardt” przewiezieni do fabryki śmierci w Bełżcu?
 - z getta lubelskiego**
 - z getta warszawskiego
 - z getta lwowskiego
- Na co zwracali uwagę Niemcy przy wyborze miejsca na budowę fabryki śmierci – obozu zagłady, np. w Bełżcu czy Sobiborze?
 - na odległość od Berlina „centrum decyzyjnego” Aktion „Reinhardt”
 - na bliskość Warszawy jako ważnego węzła kolejowego
 - na ustronne położenie i dostępną infrastrukturę kolejową**
- W przeciągu pierwszego miesiąca funkcjonowania zamordowano w Treblince pomiędzy 280 a 312 tys. Żydów. Jak nazywał się pierwszy komendant Treblinki (SS-*Sonderkommando Treblinka*)?
 - Irmfried Eberl**
 - Reinhard Heydrich
 - Christian Wirth

11. Pociągi wiozące Żydów na śmierć początkowo składały się z 25 wagonów; gdy okazało się to zbyt mało „ergonomiczne”, liczbę wagonów zwiększono do 50. Jak powszechnie nazywamy wagony, którymi przewożono Żydów do obozów zagłady, np. w Bełżcu czy Sobiborze?

- A. wagony towarowe
- B. wagony bydłęce**
- C. wagony osobowe

12. Oprócz ofiar z okupowanej Polski, w miarę rozwoju Aktion „Reinhardt” włączano do niej również Żydów z innych części Europy – łącznie ponad 130 000 osób. Z jakich państw pochodziło najwięcej Żydów, których zamordowano w dystrykcie lubelskim w ramach tej akcji?

- A. ze Słowacji i Holandii**
- B. z Protektoratu Czech i Moraw i Francji
- C. z Austrii i Niemiec

13. Do końca wojny Niemcy zwerbowali dla SS spośród Rosjan lub Ukraińców pochodzenia niemieckiego prawie 5000 ludzi. Tworzyli oni formację pomocniczą (*Wachmannschaften des SS- und Polizeiführers in Distrikt Lublin*). Pomagali w deportacji Żydów do obozów zagłady i pełnili tam służbę jako strażnicy. Jak powszechnie ich nazywano?

- A. kapo
- B. strażnikami
- C. trawnikowcami**

14. Jak nazywał się emisariusz Polskiego Państwa Podziemnego, który przewiózł na Zachód opisy Zagłady zgotowanej przez Niemców Żydom w środkowej Europie, które stały się następnie podstawą oficjalnego dokumentu Rządu Polskiego na emigracji pt. *The Mass Extermination of Jews in German Occupied Poland* z grudnia 1942 roku?

- A. Jan Karski**
- B. Abraham Krzepicki
- C. Eugeniusz Turowski

15. Kiedy doszło do wybuchu powstania na terenie obozu zagłady w Treblince?

- A. 15 marca 1943 roku
- B. 2 sierpnia 1943 roku**
- C. 14 października 1943 roku

16. W wyniku powstania w obozie zagłady w Sobiborze zbiegło około 380 Żydów, a niemalże 300 zginęło w obozie w walce z załogą i po stłumieniu buntu. Jednym z przywódców tego buntu żydowskich więźniów był

- A. Abraham Krzepicki
- B. Leib Feldhendler**
- C. Janusz Korczak (Henryk Goldszmit)

17. Krwawym epilogiem Aktion „Reinhardt” była operacja *Erntefest* („Dożynki”), którą przeprowadzono w dniach 3 i 4 listopada 1943 roku. Kto kierował tą akcją po odwołaniu Globocnika?

- A. Irmfried Eberl
- B. Jakob Sporrenberg**
- C. Christian Wirth

18. W trakcie operacji *Erntefest* („Dożynki”), rozstrzelano w masowych egzekucjach większość pozostałych przy życiu Żydów, głównie więźniów obozów pracy w Trawnikach i Poniatowej oraz z innych miejsc pracy przymusowej, których zwieziono w tym celu do obozu koncentracyjnego na Majdanku (Lublin). Ilu Żydów zamordowano w dniach 3 i 4 listopada 1943 roku?

- A. 42 000**
- B. 59 000
- C. 170 000

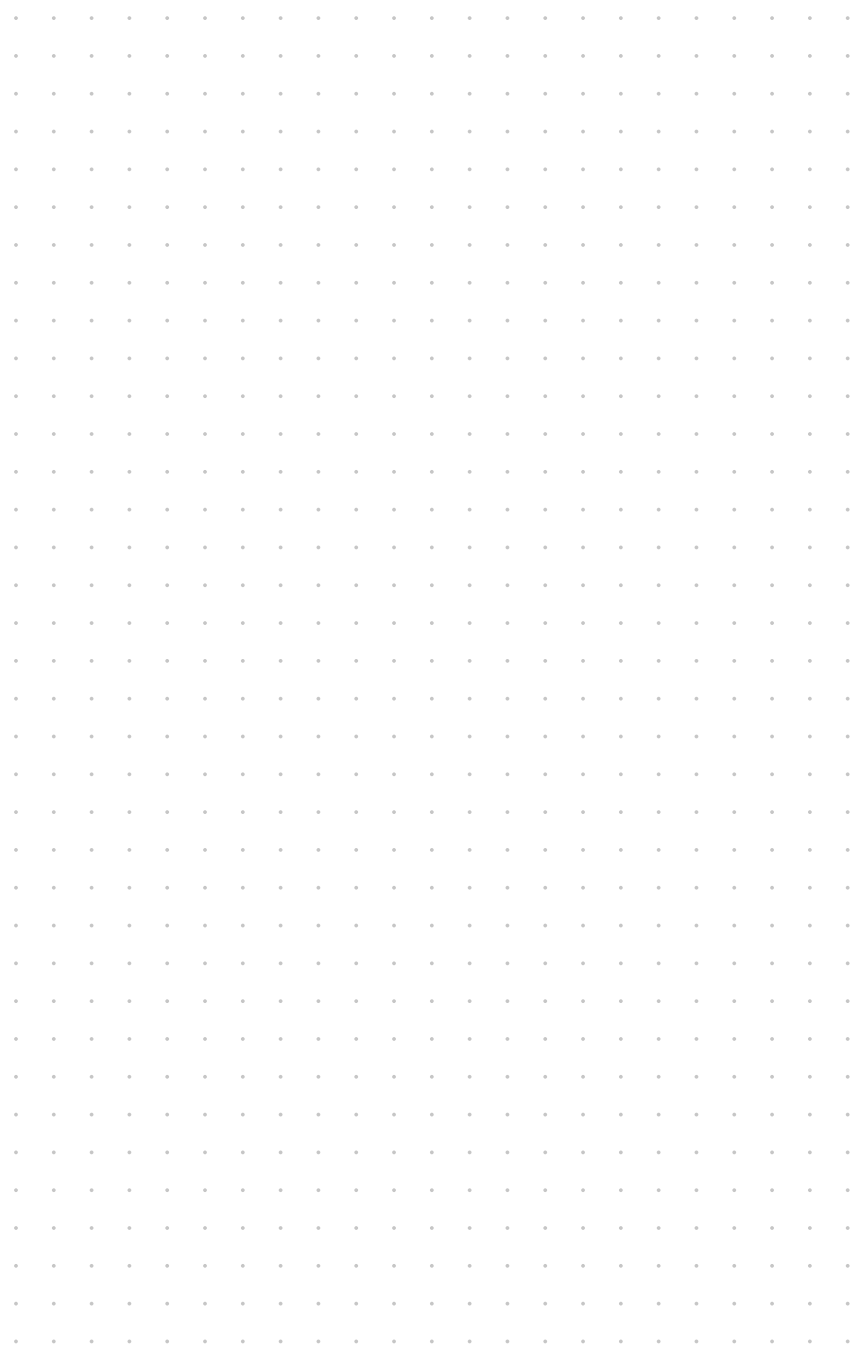
19. W jaki sposób Niemcy próbowali usunąć ślady swoich zbrodni na terenie obozów zagłady w Bełżcu, Sobiborze i Treblince?

- A. wyposażenie obozów oraz drewniane konstrukcje wywieziono do Niemiec
- B. drewniane budynki zdemontowano, rozebrano ogrodzenia, zniszczono dokumenty, zasadzono drzewa**
- C. konstrukcje drewniane i murowane zostały wysadzone przez Niemców

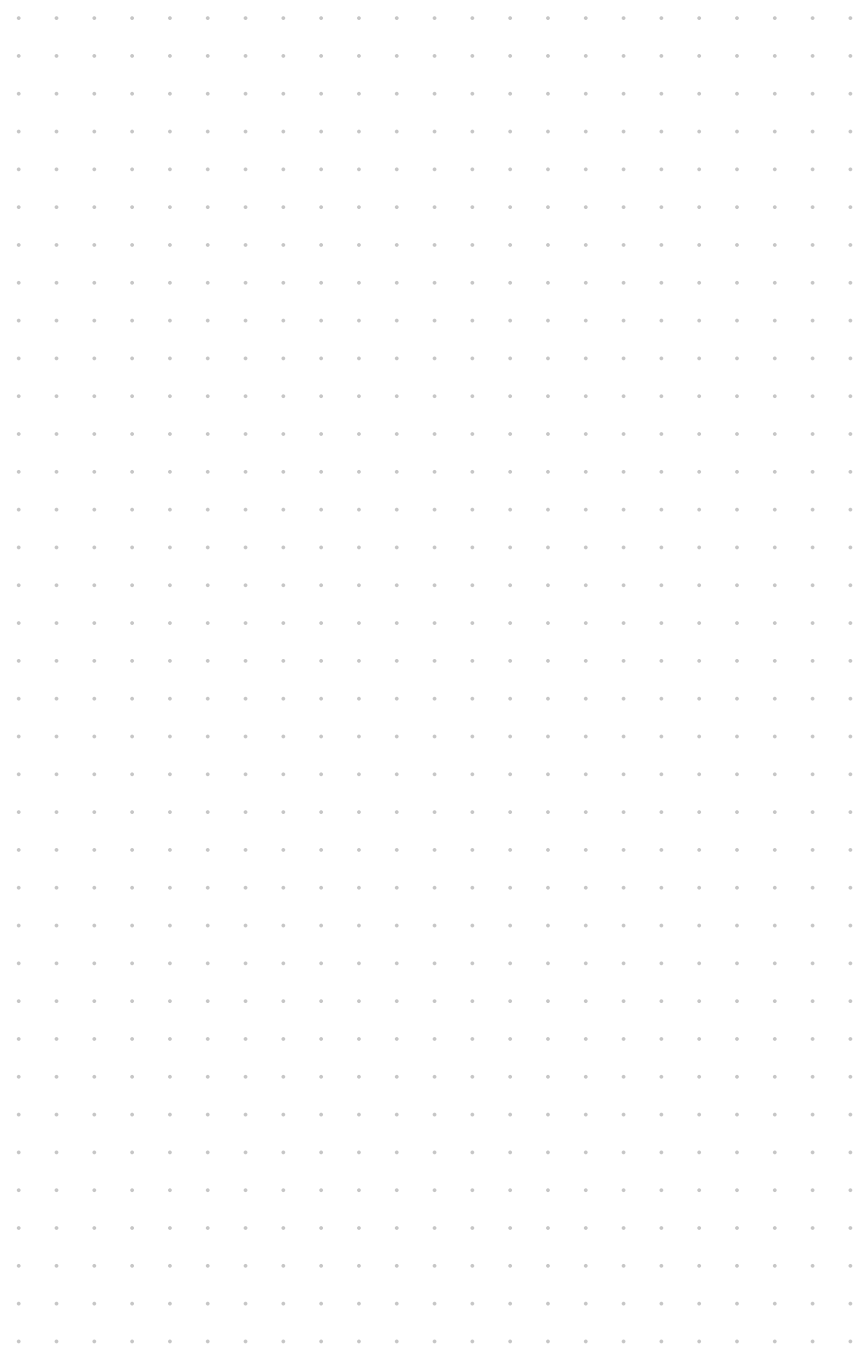
20. W jaki sposób upamiętniono ofiary na terenie obozu zagłady w Bełżcu?

- A. poprzez postawienie tablicy z nazwiskami wszystkich ofiar
- B. poprzez zagospodarowanie przestrzeni symbolicznej zbiorowej mogiły, na obszarze której oznaczone zostały miejsca lokalizacji masowych grobów**
- C. poprzez budowę na terenie obozu zagłady w Bełżcu cmentarza żydowskiego

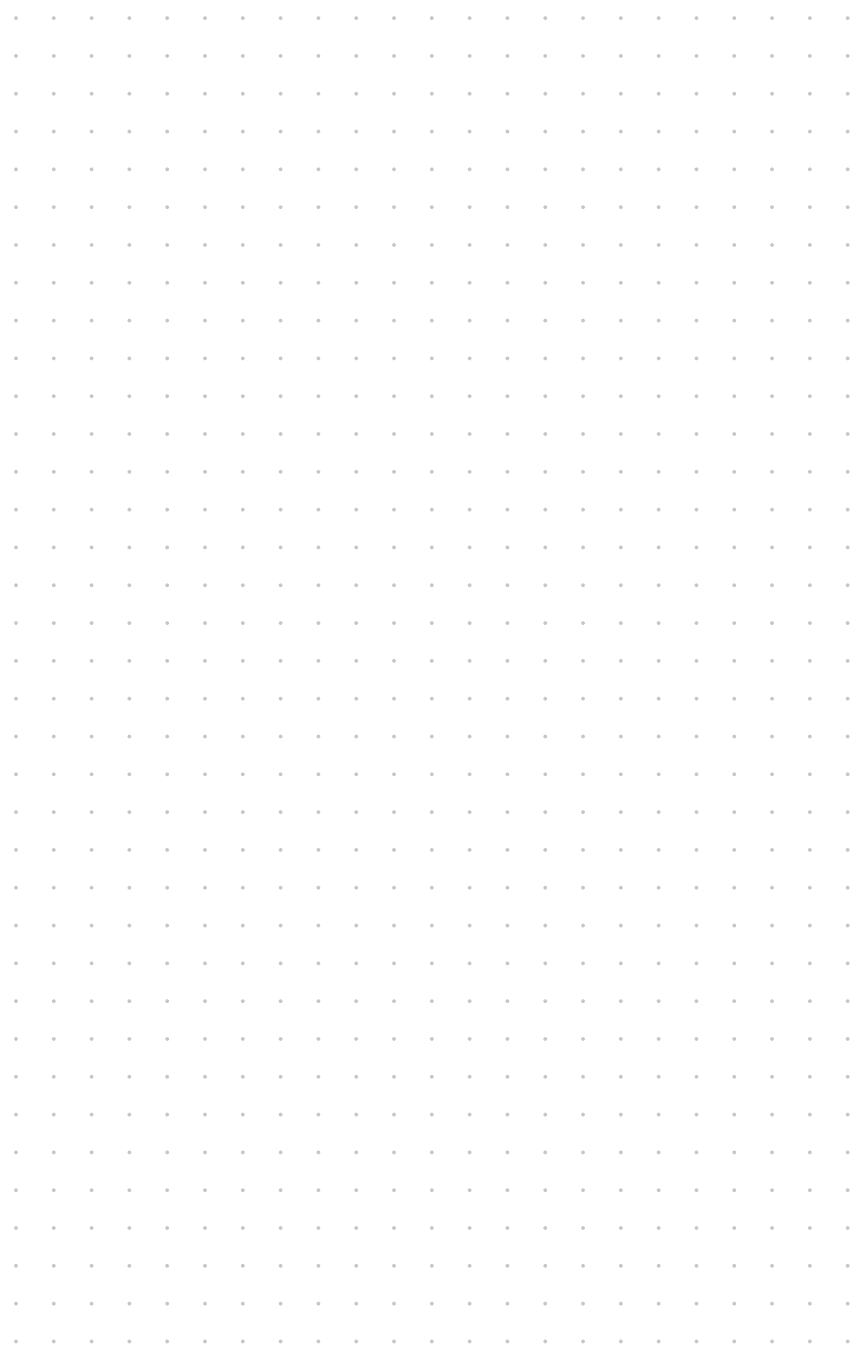
Notatki

Notatki

Notatki

**80. rocznica
zagłady Żydów**
w niemieckiej akcji „Reinhardt”

ISBN 978-83-66376-67-0

www.1943.pl

Program „80. Rocznicza Aktion Reinhardt (1942–1943)” dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

NGO
Muzeum Getta
Warszawskiego

crem
Centrum Edukacji i Rozwoju

PARTNERZY:

Towarzystwo
Projektów
Edukacyjnych

ידידות **ŻYDOWSKI**
היסטארישער **INSTYTUT**
אינסטיטוט **HISTORYCZNY**

Państwowe Muzeum
na Majdanku